

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi/Vankulu Journal of Social Studies
e-ISSN: 2822 – 4000
Yıl / Year: 2024 - Sayı / Issue: 14

Bir Kuva-yı Milliyeci'nin Hayat Hikâyesi: Hüseyin Ferit Recai Bey (Törümküney)
The Life Story of a National Forces Member: Hüseyin Ferit Recai Bey (Törümküney)

Ercan Çelebi

Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü
Orcid: 0000-0003-0524-2757
ROR ID: <https://ror.org/015scty35>
DOI: 10.55089/yyuvasad.1563869
ecelebi@kastamonu.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atf: Çelebi, E.(2024). The Life Story of a National Forces Member: Hüseyin Ferit Recai Bey (Törümküney), *Vankulu Journal of Social Studies*, 14, 53-73.

Çelebi, E.(2024), Bir Kuva-yı Milliyeci'nin Hayat Hikâyesi: Hüseyin Ferit Recai Bey (Törümküney), *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14, 53-73.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: October 9, 2024/9 Ekim 2024

Accepted/Kabul Tarihi: December 26, 2024/26 Aralık 2024

Published/Yayın Tarihi: December 31, 2024/ 31 Aralık 2024

Pub Date Season/Yayın Sezonu: December/Aralık

Issue/Sayı: 14 Pages/Sayfa: 53-73.

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University /Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Ercan Çelebi).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır/ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Bir Kuva-yı Milliyeci'nin Hayat Hikâyesi: Hüseyin Ferit Recai Bey (Törümküney)
The Life Story of a National Forces Member: Hüseyin Ferit Recai Bey (Törümküney)

Öz

Hüseyin Ferit Recai Bey, 1879'da Hama'da doğdu. Mülkiye eğitiminin ardından ilk önce Adliye Nezareti Birinci Ticaret Mahkemesi'nde, daha sonra Maliye Nezareti Hesabat-ı Umumiye Kalemî'nde stajını tamamladı. Sırasıyla Maliye Nezareti Mektubî Kalemî Hesabat-ı Umumiye Kalemî Mümeyyiz Muavinliği, Düyûn-i Umumiye Ma'âşat Kalemî Mümeyyizliği, Düyûn-i Umumiye Ma'âşat Kalemî Mümeyyiz-i Evvelliği ve Muhassasat-ı Zatiye İdaresi Ma'âşat-ı Zatiye Şubesi Müdür Muavinliği görevlerinde bulundu. Daha sonra Emniyet-i Umumiye Muhasebe Müdürlüğü görevine nakledildi. Aslı görevlerini yürütürken, aynı zamanda Darüşşafaka'da Tarih-i Osmani ve Kitabet-i Hususiye, Vefa İdadisi'nde ise Tarih dersleri verdi. Kendisi daha sonra önce Diyarbakır, sonrasında ise Kastamonu Defterdarlığı'na atandı. Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye iltihakında önemli roller üstlendi. Mondros Mütarekesi'nin ortaya çıkardığı olağanüstü şartlar altında iki ay kadar Kastamonu Valiliği'ne vekâlet etti. Daha sonra I. Dönem (1920-1923) TBMM'ne Çorum Milletvekili olarak girdi. Ardından 1923 yılında altı ay kadar Kastamonu Valiliği yaptı. II. Dönem (1923-1927) TBMM'de yeniden Çorum Milletvekili olarak yer aldı. Kendisi 1925 yılında vefat etti. Bu çalışmada bir Kuva-yı Milliyeci olarak Hüseyin Ferit Recai Bey'in biyografisi ve ailesi, Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye iltihakı sürecindeki rolü ve TBMM'deki faaliyetleri hakkında tespitlerde bulunulması düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Ferit Bey, Kastamonu, Kuva-yı Milliye, Türkiye Büyük Millet Meclisi.

Abstract

Hüseyin Ferit Recai Bey was born in Hama in 1879. After completing his education, he undertook internships at the First Commercial Court of the Ministry of Justice and the General Accounts Office of the Ministry of Finance. He held various positions in the Ministry of Finance, including Assistant Director of the General Accounts Department and Assistant Director of the Salaries Department for the General Debt Administration. Later, he was appointed as the Accounting Director of the General Directorate of Security. Concurrently, he taught Ottoman History and Private Kitabet at Darüşşafaka and History at Vefa İdadisi. Subsequently, he was appointed Treasurer of Diyarbakır and later of Kastamonu, where he significantly facilitated Kastamonu's integration into the National Forces (Kuva-yı Milliye). During the extraordinary conditions following the Armistice of Mudros, he served as acting Governor of Kastamonu for about two months. Ferit Bey later became a Turkish Grand National Assembly member, representing Çorum in its First Term (1920–1923). In 1923, he served as Governor of Kastamonu for six months. He was re-elected to the Turkish Grand National Assembly in its Second Term (1923–1927) as a deputy for Çorum. Ferit Bey passed away in 1925. This study examines Hüseyin Ferit Recai Bey's biography, family, role in Kastamonu's integration into the National Forces, and activities in the Turkish Grand National Assembly.

Keywords: Hüseyin Ferit Bey, Kastamonu, National Forces, Turkish Grand National Assembly.

Giriş

Hüseyin Ferit Recai Bey (Törümküney) üzerine yapılan incelemeler, onun I. ve II. Dönem Çorum Mebusu olmasından mütevellit biyografisi ve Meclis faaliyetleri üzerine yoğunlaşmış görünmektedir. Bu hususta müracaat edilen kaynakların başında haklı olarak Çoker'in Türk Parlamento Tarihi adlı eseri (Çoker, 1995) gelmektedir. I. Dönem Meclis Albümü (1920-1923) (I. Dönem Meclis Albümü (1920-1923), 2022) ve TBMM Albümü'de (1920-1950) (TBMM Albümü (1920-1950), 2010) başlıca başvuru kaynakları arasında yer almaktadır. I. Dönem Meclis Albümü (1920-1923) hazırlanırken ayrıca Ferit Bey'in Sicill-i Ahval Defteri'ndeki tercüme-i hal varakasından yararlanılmış olması fazlasıyla önemlidir. TBMM Albümü'nde (1920-1950) yer alan biyografisinde aile bilgileri için ayrıca vuku'atlı nüfus kayıt örneğinin ele alınmış olması da büyük önem taşımaktadır. Ertan tarafından hazırlanan Milli Mücadele Dönemi'nde Çorum ve Çevresi adlı yüksek lisans tez çalışmasında (Ertan, 2008) I. Dönem TBMM'de Çorum Milletvekilleri başlığı altında Ferit Bey'in biyografisine yer verilmiş, bilinen kaynakların dışında TBMM Arşivi'nde yer alan I. Dönem Çorum Milletvekilleri Kütüğü ile TBMM Azası'nın Tercüme-i Hâl Kâğıdı Örneği, yazar tarafından görülmüştür. Yıldırım tarafından hazırlanan I ve II. Dönem TBMM Çorum Milletvekilleri (Biyografileri ve Faaliyetleri) adlı yüksek lisans çalışmasında (Yıldırım, 2008) ise Ferit Bey'in biyografisi kısmında, kendisinin ölümünden sonra eşi ve çocuklarına yapılan yardımlarla ilgili Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan bir kısım belgeler değerlendirilmiştir. Soylu'nun yaptığı Çorum'da Siyasal Hayat (1923-1945) adlı yüksek lisans çalışmasında (Soylu, 2017) ise Ferit Bey'in biyografisi verilirken Çoker'e atıfta bulunulmuştur. Kendircioğlu tarafından hazırlanan Milli Mücadele ve Cumhuriyetin İlk On Yılında Çorum adlı yüksek lisans tez çalışmasında (Kendircioğlu, 2011) ise yine Ferit Bey'in biyografisi kısmında Çoker'in eseri dışında TBMM Azası'nın Tercüme-i Hal Kâğıdı'ndan istifade edilmiştir. Gülen tarafından kaleme alınan İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar adlı eserde (Gülen, 2015) ise Ferit Bey'e ait biyografi Çoker, Ertan ve TBMM Albümü'ne (1920-1950) dayanılarak kaleme alınmıştır. Solak'ın Çorum Milletvekili Ferit Bey'in Hayatı ve Vefatı Üzerine Ailesine Devlet Tarafından Yapılan Yardımlar adlı bildiri metninde (Solak, 2016), Ferit Bey'in biyografisi TBMM Albümü (1920-1950) ve Gülen'in eserinden yola çıkılarak verilmiş, Ferit Bey'in Meclis çalışmalarına temas edildikten sonra, bildiri metninin Ferit Bey'in Ölümünden Sonra Ailesine Yapılan Yardımlar alt başlığında ise Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'ndeki bir kısım belgeler değerlendirilmiştir. Erdaha ise Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler adlı eserinde (Erdeha, 1975) ise Ferit Bey'in Defterdar ve Vali Vekili olarak Kastamonu'da bulunduğu yıllardaki faaliyetlerini Nutuk'tan istifade ederek aktarmıştır.

Yukarıda zikredilen çalışmalar, Ferit Bey'in gerek biyografisi, gerekse I. ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki faaliyetlerinin ortaya konulması bakımından fazlasıyla önemli ve kıymetli görülmelidir.

Bu çalışma Ferit Bey hakkında yeni bir takım bilgiler ortaya koymaktan ziyade, mevcut kaynakların daha iyi değerlendirilerek Ferit Bey'in biyografisi, vefatından sonra eşi ve çocuklarının akıbeti, Ferit Bey'in özellikle Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye iltihakı sürecindeki rolü ve TBMM'deki faaliyetleri hususlarında tespitlerde bulunmak amacıyla kaleme alınmıştır.

1- Hüseyin Ferit Recai Bey'in Biyografisi ve Ailesi

Hüseyin Ferit Bey, eski Kozan Sancağı Tahrirat Müdürü İbrahim Recai Bey'in oğludur (BOA, DH.SAİDd...97.279). Baba lâkabı Canozâde'dir (TBMM Arşivi, II. Dönem TBMM Hüseyin Ferit Recai Bey'e Ait Tercüme-i Hal Varakası; Birinci Dönem Meclis Albümü (1920-1923), 2022, s. 239). Annesi ise Nefise Hanım'dır (TBMM Albümü (1920-1950), 2010, s. 89). Sicill-i Ahval Defteri'nde yer alan tercüme-i hal varakasından 20 Aralık 1879'da (6 M 1297) Hama'da doğduğu belirtiliyorsa da, İstanbul Vilayeti Meclis-i İdaresi'nin 10 Haziran 1912 (28 Mayıs 1328) tarihli mazbatasında doğum tarihi ve yeri, sene-i maliye 1294 (1878) Dersaadet olarak ifade edilmiş, ayrıca Emniyet-i Umumiye Memurinin Müdüriyeti'nin 12 Mayıs 1913 (29 Nisan 1329) tarihli vuku'at pusulasında da bu şekilde yer almıştır (BOA, DH.SAİDd...97.279). Ferit Bey, II. Dönem TBMM'ne mebus olarak intihap olduğunda sunmuş olduğu tercüme-i hal varakasından da 1878'de (R. 1294) İstanbul'da doğduğunu belirtmiştir (TBMM Arşivi, II. Dönem TBMM Hüseyin Ferit Recai Bey'e Ait Tercüme-i Hal Varakası; TBMM Arşivi, Millet Vekilleri Kütüğü, Dönem II 2 b. ½).

İlk eğitimini (Sıbyan Mektebi) Kütahya’da aldıktan sonra, 2 Eylül 1893 tarihinde Fatih Rüşdiye Mektebi’nden, 13 Eylül 1897 tarihinde ise Dersaadet Mekteb-i İdadi-i Mülkiyesi’nden mezun olmuştur. Kendisi Arapça, Farsça, Fransızca ve Türkçe okuyazardır¹⁹

Memuriyete 25 Kasım 1897’de (29 C 1315) Adliye Nezareti Birinci Ticaret Mahkemesi Kalemî’nde mülazemetle başlayıp, daha sonra 21 Eylül 1898’de (5 Ca 1316) mülazemetle Maliye Nezareti Mektubî Kalemî Hesab-ı Umûmiye Kalemî’ne nakil olunmuştur. Kendisine 27 Aralık 1898 tarihinde 70 kuruş maaş bağlanmıştır. Ferit Bey’in maaşı daha sonra 21 Mart 1900 tarihinde (19 Za 1317) 120 kuruşa yükseltilmiş, aynı zamanda vazifesini iyi surette ifa ettiğinden 14 Mart 1900 tarihinde (2 Za 1317) rütbe-i rabi’a ile taltif edilmiştir. Maaşı 2 Ocak 1901’de (11 N 1318) 220, 30 Ağustos 1901’de (15 Ca 1319) 250, 11 Mayıs 1902’de (2 S 1320) 290, 6 Aralık 1902’de (5 N 1320) 360, 22 Şubat 1903’de (24 Za 1320) 400, 12 Kasım 1903’de (25 Ş 1321) 430, 3 Haziran 1905’de (29 Ra 1323) ise 470 kuruş olmuştur (BOA, DH.SAİDd...97.279).

Ferit Bey memuriyetine devam ederken, 14 Mart 1904 tarihinde 200 kuruş maaşla Darüşşafaka Tarih-i Osmani ve Kitabet-i Hususiye Muallimliği’ne atanmıştır. Bahse konu dersleri dinleyenlerin sayısı arttığandan, 14 Eylül 1908 tarihinde maaşı 400 kuruşa yükseltilmiştir. 14 Kasım 1908 tarihinde aynı zamanda 240 kuruş maaşla Vefa İdadisi Tarih Muallimliği’ne tayin edilmiştir. Daha sonra 14 Eylül 1909’da Vefa İdadisi Tarih Muallimliği görevine son verilmiş, Darüşşafaka’da vermekte olduğu Tarih-i Osmani ve Kitabet-i Hususiye derslerini takip edenlerin sayısında azalma görüldüğünden, maaşı önce 3 Mart 1910 tarihinde 320, 14 Ekim 1910 tarihinde ise 200 kuruşa düşürülmüştür. 14 Aralık 1910’da kendi isteğiyle Darüşşafaka’daki görevinden istifa etmişse de, 4 Ekim 1911’de 200 kuruş maaşla yeniden tayin edilmiş ve 28 Ocak 1912 tarihinde ikinci defa istifa edinceye kadar Darüşşafaka’daki görevine devam etmiştir (BOA, DH.SAİDd...97.279). Ferit Bey’in Fransızca lisanına ve tarihe olan hâkimiyeti, iki adet eser bırakmasını sağlamıştır. Bunlardan biri Ef’al-i Fransaviye Cedavili adında basılmış, diğeri ise dört forması basılmış ve kalanı el yazması halinde olan Tarih-i Umumi adlı eserleridir (Çoker, 1995, s. 265).

Ferit Bey 20 Kasım 1907’de (14 L 1325) terfi ettirilerek hali hazırdaki almakta olduğu 470 kuruş maaş ile çalışmakta olduğu Maliye Nezareti Mektubî Kalemî Hesab-ı Umûmiye Kalemî Mümeyyiz Muavinliği’ne atanmıştır. 14 Eylül 1909’da (28 Ş 1327) ise 1.500 kuruş maaşla Düyûn-i Umûmiye Mümeyyizliği’ne nakledilmiştir. Daha sonra çalışmakta olduğu Kalem, Maaşat-ı Zatiye ve Tahsisat-ı Kuyudiye Kalemî olmak üzere ikiye ayrılmış, Ferit Bey maiyetiyle birlikte 1 Ekim 1909’da (18 Eylül 1325) Ma’aşat-ı Zatiye Kalemî Mümeyyizliği’ne geçmiştir. Bünyesinde çalıştığı Düyûn-i Umûmiye Şubesi’nin ismi ise 14 Mart 1909’da (1 Mart 1325) yapılan düzenleme ile Düyûn-i Umumiye ve Muamelat-ı Nakdiye Müdüriyeti olarak değiştirilmiştir. Bu yeni düzenlemeden sonra 2.000 kuruş maaş ile ilgili Şube’de Mümeyyiz-i Evvelliğe terfi ettirilmiştir. Ferit Bey daha sonra 14 Haziran 1911 (1 Haziran 1327) tarihinde 2.500 kuruş maaş ile yeniden teşkilatlandırılan Muhassasat-ı Zatiye İdaresi, Ma’aşat-ı Zatiye Şubesi Müdür Muavinliği’ne nakledilmiştir. 7 Şubat 1912’de (25 Kânunusani 1327) ise Emniyet-i Umumiye Muhasebe Müdürlüğü’ne atanmış ve yeni görevine 8 Şubat 1912’de (26 Kânunusani 1327) başlamıştır (BOA, DH.SAİDd...97.279; TBMM Arşivi, II. Dönem TBMM Hüseyin Ferit Recai Bey’e Ait Tercüme-i Hal Varakası). Ferit Bey bu son görevine 1917 yılına kadar devam etmiştir. Bu sırada Kastamonu Defterdarı Kâzım Bey görevinden azledildiğinden, Diyarbakır Defterdarı Fuad Bey 4.000 kuruş maaş ile Kastamonu Defterdarlığı’na, Emniyet-i Umûmiye Muhasebe Müdürü bulunan Ferit Bey de 4.000 kuruş maaş ile Diyarbakır Defterdarlığı’na atanmıştır (BOA, İ..ML..94.52; BOA, BEO.4359.326902; BOA, BEO.4487.336517).

Ferit Bey Diyarbakır Defterdarlığı’nın ardından daha sonra 18 Ekim 1917 tarihinde Kastamonu Defterdarlığı’na atanmıştır (BOA, BEO.4487.336517).¹ Ferit Bey’in Defterdar olarak Kastamonu’da bulunduğu dönemde ne gibi çalışmalarda bulunduğu dair herhangi bir bilgiye tesadüf edilememiştir.

¹ Daha sonra Ferit Bey’in müracaatı üzerine yapılan tetkikte Dersaadet Mekteb-i İdadi-i Mülkiye şahadetnamesinden Ermenice dersini de aldığı ve bu lisana da vakıf olduğu anlaşılmıştır. Bkz. BOA, DH.SAİDd...97.279.

² Ferit Bey’in Kastamonu Defterdarlığı’na atandığı *Kastamonu* gazetesi tarafından “*Vilayetimiz defterdarlığına tayin olunduğunu nüsha-i selafimizde beyan eylediğimiz Ferit Beyefendi geçen cumartesi günü şehrimize muvasalatla ifa-yı vazifeye mübaşeret eylemişlerdir. Muvaffakiyelerini temenni ederiz*” satırlarıyla Kastamonu kamuoyuna duyurulmuştur. Bkz. “Vürud”, *Kastamonu*, 10 Kânunuevvel 1333, s. 1.

²Bu sırada I. Dünya Savaşı devam etmekteydi. Ferit Bey muhtemelen bu süre zarfında Kastamonu'da gelişmekte olan hadiseleri gözlemlemiş, memuriyetinin gerektirdiği günlük işlerle uğraşmış olmalıdır. Onun Kastamonu'daki faaliyetleri, Mondros Mütarekesi sonrası dönemde kendisini göstermiş, Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye iltihakı hususunda önemli roller üstlenmiştir.

Ferit Bey Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye iltihakından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın da tasvibi ile Kastamonu Vali Vekilliği'ne getirilmiştir.³ Vali Vekilliği görevi iki ay kadar sürmüş, daha sonra Çorum Mebusu olarak TBMM'ne katılmıştır (TBMM Arşivi, I. Dönem TBMM, Hüseyin Ferit Recai Bey'e Ait Mazbata). Kendisinden sonra Kastamonu Vali Vekilliği görevine Dâhiliye Nezareti tarafından 18 Kasım 1919'da Edirne Vali Vekili Cemal Bey atanmıştır (BOA, MV.253.51; BOA, BEO.4597.344754; Açığsöz, 2 Teşrinisani 1335, s. 1).

Ferit Bey TBMM'de çalışmalarını sürdürürken, 1923 yılında Süleyman Necmi Bey'in yerine bu kez, Kastamonu Valisi olarak atanmıştır (BCA,30.18.1.1/7.16.2). Altı ay kadar Kastamonu Valiliği yapan Ferit Bey, daha sonra II. Dönem TBMM'ne yeniden Çorum Mebusu olarak seçilmiştir (TBMM Arşivi, II. Dönem TBMM, Hüseyin Ferit Recai Bey'e Ait Mazbata).

Ferit Bey TBMM'deki çalışmalarını sürdürürken, 12 Mart 1925 tarihinde 47 yaşında iken vefat etmiştir. Kendisinin rahatsız olduğu ve öncesinde Ankara'da bir ameliyat geçirdiğine dair kayıt vardır.⁴ Meclis'in 3 Mart 1925 tarihli müzakeresinde Divan-ı Riyaset'in almış olduğu ve Heyet-i Umumiye'de okunan bir karardan Ferit Bey'in hastalandığı anlaşılmaktadır. Kararda Muvazene-i Maliye Encümeni Reisi bulunan Ferit Bey'in bütçe müzakereleri nedeniyle aşırı mesai sarf etmekten dolayı rahatsızlandığı, Divan-ı Riyaset'in tedavisi için kendisine müteferrika faslından 500 lira verilmesini uygun bulduğu, son kararın ise Heyet-i Umumiye'ye ait olduğu belirtilmiştir. İdare Memuru Ali Rıza Bey'de (İstanbul) karara açıklık getirmek için ayrıca bir izahatta bulunarak, Ferit Bey'in ağır hasta olduğunu, doktorların tedavisi için İstanbul'a gitmesini uygun bulduğunu ve 3 Mart sabahı trenle İstanbul'a gittiğini, giderken parası olmadığından Divan-ı Riyaset'ten para talep ettiğini, bu konuda kendisinden gerekli yardımın esirgenmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine bir kısım mebuslar konuyla ilgili görüşlerini dile getirmişlerdir. Feridun Fikri Bey (Dersim) kararla para verilemeyeceğini, kanuna ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Vehbi Bey (Karesi) Meclis'in Birinci ve İkinci Devresi'nde pek çok mebusun hastalandığını ve vefat ettiğinin görüldüğünü söyleyerek: *"eceli gelen gider"*, bir de böyle bir yol açmayalım, gerekiyorsa arkadaşımıza cebimizden yardımcı olalım, *"millet kesesini didiklemeyelim, doğru değildir"* değerlendirmesinde bulunmuştur. Muhtar Bey'de (Trabzon) Vehbi Bey'in (Karesi) görüşlerine iştirak etmiştir. Ragıp Bey (Kütahya) ise Meclis'in Birinci Devresi'nde pek çok mebusun müzmin hastalığa tutulduğundan bahisle, Meclis'in tahsisatlarını tam olarak vererek, bu tür mebusların tedavi için Avrupa'ya gitmelerine izin verildiğini belirtmiş ve bu yardımı Ferit Bey'den esirgemenin doğru olmayacağını ifade etmiştir. Süleyman Sırrı Bey (Bozok) ise konuşmasında: Ferit Bey'in kendisi gibi ailesinin de İstanbul'da hasta, çocuklarının ise perişan olduğunu belirtmiştir. Yapılan oylamada ise Divan-ı Riyaset tezkeresi reddedilmiştir. Vehbi Bey (Karesi) ve arkadaşlarının Ferit Bey'e yardım olmak üzere mebus maaşlarından ikişer lira kesilmesine ilişkin takriri üzerine ise İsmail Kemal Bey (Çorum): *"bir mebus sadakaya muhtaç değildir. Bunu kabul etmez. Öyle şey mi olur? Bu suretle muavenet etmek ayıptır"* değerlendirmesinde bulunmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 3.3.1341, s. 107, 109). Meclis'in 8 Mart 1925 tarihli oturumunda Memurin-i Mülkiye Mazûliyet Kanunu ile Askerî Mülkî Teka'üt Kanunları'nın Bazı Mevaddının Tadiline Dair Kanun Lâyihası üzerine Kavanin-i Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümenleri tarafından hazırlanan müşterek mazbatada Maliye Encümeni Reisi olarak Ferit Bey'in ismi geçiyorsa da (TBMM Zabıt Ceridesi, 8.3.1341, s. 4); 9, 10 ve 11 Mart tarihli müzakerelerde Ferit Bey'in ismine tesadüf edilmemektedir.

³ Ferit Bey'in Kastamonu Vali Vekilliği görevine atandığı *Açıksöz* gazetesi tarafından *"Vali Vekâleti Defterdar Ferit Bey'e tefviz buyrulmuş ve mir-i mumaileyh işe mübaşeret buyurmuşlardır"* satırlarıyla Kastamonu kamuoyuna duyurulmuştur. Bkz. *"Vekâlet"*, *Açıksöz*, 21 Eylül 1337, s. 1.

⁴ Ferit Bey'in II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Çorum Mebusu olarak seçilmesi üzerine *Açıksöz* gazetesinde yer alan bir haberde, daha önce Ankara'da bir ameliyat geçirdiği, İstanbul ya da Almanya'da geçireceği ikinci bir ameliyat sonrasında sıhhatine kavuşacağı ve belki de bir süre yorucu meşguliyetlerden uzak kalması gerektiğine dair bir değerlendirme yapılmıştır. Bkz. *"Valimizin Mebusluğu Münasebetiyle"*, *Açıksöz*, 8 Temmuz 1339, s. 1.

Yukarıda verilen bilgilerden Ferit Bey'in rahatsızlığına binaen daha önce Ankara'da bir ameliyat geçirdiği, TBMM Muvazene-i Maliye Encümeni Reisi olarak aşırı mesai harcamaktan dolayı tekrar rahatsızlandığı ve 3 Mart 1925 Salı sabahı tedavi olmak üzere trenle İstanbul'a hareket ettiği, tedavisi için yeterli parası olmadığından Divan Riyaseti'nden para talep ettiği, bu talebin ise Heyet-i Umumiye tarafından uygun bulunmadığı, yine Süleyman Sırrı Bey'in (Bozok) açıklamalarından ise İstanbul'da bulunan ailesinin de hasta ve çocuklarının da perişan bir vaziyette olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar Meclis'in 8 Mart 1925 tarihli müzakerelerinde Kavanin-i Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümenleri tarafından hazırlanan müşterek mazbatada, Muvazene-i Maliye Encümeni Reisi olarak Ferit Bey'in ismi geçiyorsa da, Ferit Bey bu tarihte İstanbul'da olmalıdır.

Ferit Bey'in İstanbul'da evinde iken 11 Mart'ı 12 Mart'a bağlayan gece vefat ettiği, eşi Kâmuran Hanım'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne çekmiş olduğu telgraftan anlaşılmaktadır. Vefat haberi TBMM'de üzüntüyle karşılanmış, müzakereye başkanlık eden Reis İsmet Paşa (İnönü) merhumun hatırasına hürmeten müzakereye 5 dakika ara vermiştir.⁵

Ferit Bey için 13 Mart 1925 tarihinde resmî defin merasimi tertiplenmiş (BCA, 30.10.0.0/74.483.8), cenazesi büyük bir kalabalık eşliğinde Kadıköy'de Mahmud Baba Türbesi'ne defnedilmiştir (Açıksöz, 15 Mart 1341, s. 1). Kendisi Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişanı, Gümüş Donanma, Beyaz Şeritli Gümüş Harp Liyakat Muharebe Madalyası ve İstiklal Madalyası sahibidir (TBMM Arşivi, II. Dönem TBMM Hüseyin Ferit Recai Bey'e Ait Tercüme-i Hal Varakası). Ferit Bey'in vefatından sonra yerine Devlet Demiryolları Genel Müdürü Ziya Bey, mebus olarak intihab edilmiştir (BCA, 30.10.0.0/74.483.16).⁶

Ferit Bey'in eşi Kâmuran Hanım'dır. Bir kısım kayıtlarda Hatice Kâmuran olarak da geçmektedir (BCA, 30.18.1.1/13.23.20). Hakkında yeterli bilgi edinilemeyen Hatice Kâmuran Hanım'ın Ankara'ya, Meclis çalışma ortamına yabancı olmadığı, eğitilmiş ve kültürlü bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim kardeşini kaybeden Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'e (Tanrıöver) 27 Temmuz 1925 tarihinde bir taziye telgrafı çektiği görülmektedir.⁷ Ferit Bey vefat ettiğinde Zahir ve Bahir adlı iki oğlu bulunmakta (BCA, 30.18.1.1/13.23.20; BCA, 30.10.0.0/133.953.6),⁸ çocuklardan Zahir Bey Macaristan'da, Bahir Bey ise İstanbul'da özel bir okulda eğitimlerini sürdürmekteydi (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Mart 1341, s. 397).

Ferit Bey'in vefatından sonra ailesinin geçimini temin edebilmesi ve çocuklarının eğitimlerini sürdürebilmesi için Meclis tarafından bir takım çalışmalarda bulunulmuştur. 12 Mart 1925'te Ferit Bey'in vefatı haberi Meclis'e ulaştığında Çorum Mebusu Münir Bey ve arkadaşları tarafından Ferit Bey'in çocuklarının eğitimlerini sürdürebilmesi için tahsil masraflarının Hükümet tarafından üstlenmesi gerektiği yönünde bir temenni tavrı verilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Mart 1341, s. 397; Solak, 2016, s. 9).⁹ Bu teşebbüsler üzerine Ferit Bey'in eşi Kâmuran Hanım, çocuklarının eğitimleriyle yakından ilgilenen Hükümet ve Meclis'e 17 Mart 1925 tarihinde bir teşekkür telgrafı göndermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 17.3.1341, s. 529). Meclis'in 22 Nisan 1925 tarihli oturumunda ise Elazığ Mebusu Hüseyin Bey ve arkadaşları tarafından Ferit Bey'in ailesi için Hıdmat-ı Vataniye tertibinden maaş tahsisi hakkında bir kanun teklifinde bulunulmuştur. Teklifte Ferit Bey'in eşi Kâmuran Hanım,

⁵ Ferit Bey'in eşi Kâmuran Hanım telgrafında Kadıköy'de Osmanağa Mahallesi, Gaziosman Paşa Sokağı, 22 Numarayı adres olarak göstermiştir. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. II, C. 15, İ. II, 12 Mart 1341, s. 397.

⁶ Ferit Bey'in yerine intihab olunan Ziya Bey'in mazbatasını Üçüncü Şube'ye havale edilmiştir. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. II, C. 19, İ. III, 4 Teşrinisani 1341, s. 25.

⁷ Hatice Kâmuran Hanım taziye telgrafında şu satırlara yer vermiştir: "*Biraderiniz beyefendinin ziya edilmesinden dolayı bütün mevcudiyetimle te'essüratınıza iştirak ve beyan-ı taziye eyler, merhum ve mefkurun mekânını cennet ve zat-ı samileriyle hanedan-ı âliyelerinin tul-i ömürler muammer olmasını Cenab-ı Hak'dan ve tazarru ve niyaz eylerim muhterem beyefendi hazretleri. Çorum Mebusu Merhum Ferit Recai Zevcesi Kâmuran*". Bkz. *BCA*, 180.9.0.0/103.502.20.

⁸ Ferit Bey'in Kastamonu Vali Vekilliği dönemine tesadüf eden 5 Ekim 1919 tarihli *Açıksöz* gazetesinde, Vali Vekili Ferit Bey'in aynı tarihte bir erkek çocuğunun olduğuna dair bir haber vardır. Bkz. "Şu'un", *Açıksöz*, 5 Teşrinievvel 1335, s. 4. Aynı haber *Kastamonu* gazetesinde daha detaylı bir şekilde verilmiş olup haberin devamı "...mir-i mumaileyhin aralarına nur topu mini mini bir kardeşin iltihak eylemesiyle bahtiyar olan diğer mahdumları Zahir ve Bahir Beylerin dahi sevinçlerine iştirak eyleriz" cümlesiyle bitirilmiştir. Buradan Ferit Bey'in Bahir ve Zahir adlı iki çocuğunun mevcut bulunduğu, yeni doğan çocuk ile birlikte çocuk sayısının üçe çıktığı anlaşılmaktadır. Bkz. "Nevzad", *Kastamonu*, 6 Teşrinievvel 1335, s. 1.

⁹ Tahririn bir sureti Meclis Riyaseti tarafından 14 Mart'ta Başvekâlet'e, aynı tarihte Başvekâlet tarafından Maarif Vekâleti'ne havale edilmiştir. Bkz. *BCA*, 30.10.0.0/74.483.8; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. II, C. 15, İ. II, 14.3.1341, s. 436.

çocukları Zahir ve Bahir için her birine 25'er lira maaş tahsis önerilmiştir. Çocuklara tahsis edilecek maaş, kendilerinin 25 yaşına gelmelerine kadar devam edecekti. Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatasında ise ayrıca Ferit Bey'in annesi, eşi ve çocukları için 1.000 lira ikramiye verilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir. Teklif daha sonra Heyet-i Umumiye tarafından da kabul görmüştür (TBMM Zabıt Ceridesi, 22.4.1341, s. 427-429). İcra Vekilleri Heyeti'nin 22 Nisan 1925 tarihli toplantısında ise bahse konu ikramiyenin Maliye Vekâleti Bütçesi'nin Mesarif-i Gayr-i Melhuze Tertibi'nden ödenmesi kabul edilmiştir (BCA, 30.18.1.1/13.23.20). 18 Mayıs 1926 tarihinde Kâmuran Hanım ile Ferit Bey'in çocukları Bahir ve Zahir Bey'e Hidemat-ı Vataniye Tertibi'nden maaş tahsis konusu yeniden gündeme gelmiştir. Bu hususta Diyarbakır Mebusu Zülfi Bey tarafından yeni bir kanun teklifinde bulunulmuştur. Teklifte Kâmuran Hanım'a Hidemat-ı Vataniye Tertibi'nden 25 lira, çocukları Bahir ve Zahir Bey'e ise tahsillerini tamamlayıncaya kadar 10'ar lira maaş tahsis edilmesi önerilmiştir (BCA, 30.10.0.0/133.953.6; Solak, 2016, s. 9-10). Teklif önce Muvazene-i Maliye Encümeni'ne havale edilmiş (TBMM Zabıt Ceridesi, 18.5.1926, s. 249), daha sonra 19 Haziran 1927 tarihinde 287 milletvekilinden oylamaya katılan 118 milletvekilinin oylarıyla kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 19 Haziran 1927, s. 263).

Ferit Bey'in vefatından sonra ailesi, Törümküney soyadını almıştır (Çoker, 1995, s. 265; Birinci Dönem Meclis Albümü (1920 -1923), 2022, s. 239). Hatice Kâmuran Hanım, muhtemelen 9 ya da 10 Kasım 1949 tarihinde vefat etmiştir.¹⁰ Ferit Bey'in çocukları Zahir ve Bahir Bey hakkında çok fazla bilgiye tesadüf edilememiştir. Büyük oğlu Bahir Bey'in Ferit Bey'in vefatı esnasında İstanbul'da özel bir okulda eğitim gördüğünden bahsedilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Mart 1341, s. 397). Bahir Bey hakkında 1952 yılında Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü'nde Şube Müdürü olduğuna dair bir kayıt vardır. Bahir Bey daha sonra Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Müşavirliği'ne atanmıştır (BCA, 30.11.1.0/234.31.18). Bahir Bey'in ne zaman vefat ettiğine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Zahir Bey ise babası Ferit Bey vefat ettiğinde Ziraat Vekâleti adına Macaristan'da eğitim görmekteydi. Zahir Bey'in 1926 yılında yazmış olduğu bir mektuptan, onun Macaristan'daki eğitimini zor şartlar altında sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Zahir Bey, babası Ferit Bey'in bir arkadaşına yazdığı bu mektupta: eğitim masraflarının düzenli gönderilmediğinden şikâyet etmekte ve bu sebeple Ziraat Vekâleti nezdinde tavassutta bulunulmasını istemektedir (BCA, 180.9.0.0/36.191.9). Zahir Bey'in Macaristan'dan ne zaman döndüğüne ve 1940 yılına kadar ne işle meşgul olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Zahir Bey bir dönem Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in önderliğinde kurulan Tercüme Bürosu'nda yer alarak dünya klasiklerinin Macarca'dan Türkçe'ye çevrilmesi işinde görev almıştır (Orhun, 2017, s. 406). Çevirisini yaptığı eserler arasında Hayat ve Tesadüfler ile İki Eser bulunmaktadır (Tercüme, 1946, s. 180-182). Zahir Bey 1940 yılında Ziraat Bankası Merkez Müdürlüğü Senedat Servisi'nde çalışırken, daha sonra Matbu'at Umum Müdürlüğü mütercim ve redaktörlüğüne atanmıştır (BCA, 3.18.1.2/92.73.20). 1940 yılında Zahir Bey hakkında açılan bir davadan, kendisinin Macaristan'daki eğitimini tamamlayamadan Türkiye'ye döndüğü öğrenilmektedir. Nitekim Hükümet açılan dava ile 1925 yılında Macaristan'a gönderilen ve kendisi için sarf edilen 4.209 lira 58 kuruşun Zahir Bey tarafından ödenmesini talep etmiştir. Fakat bu dava Ankara Üçüncü Hukuk Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Hükümet, 7 Şubat 1941 tarihli bir kararname ile Muhasebe-i Umumiye Kanunu'nun 137. Maddesi gereğince Ankara Üçüncü Hukuk Mahkemesi'nin kararını temyizden sarf-nazar etmiştir (BCA, 30.11.1.0/144.3.20). Zahir Bey daha sonra İstanbul Radyosu Müdürlüğü ve İstanbul Basın Temsilciliği görevlerinde bulunmuştur (BCA, 30.18.1.2/126.57.20). 1950'de İstanbul Radyosu Müdürü Hasan Refik Ertuğ'un görevinden ayrılmasından sonra İkinci Müdür olan Zahir Bey bu göreve getirilmiştir (Ayvaoglu, 2015, s. 80; Macit ve Altuncuoğlu, 2023, s. 1268). Zahir Bey 1952 yılında 13-14 Temmuz gecesi vefat etmiştir (Vatan, 1952, s. 8).

¹⁰ 10 Kasım 1949 tarihli *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetelerinde rastlanılan Hatice Kâmuran Hanım'ın ölüm ilânında şu satırlara yer verilmiştir: “Çorum Milletvekili merhum Ferit Recai Bey'in eşi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü İstanbul İl Mümessili Zahir Törümküney ile Ticaret ve Ekonomi Bakanlığı Şube Müdürleri'nden Bahir Törümküney'in anneleri Hatice Kâmuran Törümküney vefat etmiştir. Kederli ailesine baş sağlığı, kendisine de Tanrı'dan rahmetler dileriz”. Bkz. “Ölüm”, *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1949, s. 3; “Ölüm”, *Hürriyet*, 10 Kasım 1949, s. 3.

2- Hüseyin Ferit Recai Bey ve Kastamonu Kuva-yı Milliyesi

Kastamonu'da Millî Hareket'in temelleri, 28 Aralık 1918'de Kastamonu Vali Vekilliği'ne atanan İbrahim Hakkı Bey zamanında atılmıştır (Eski, 2000, s. 94). Zamanla Kâzım Bey'in (Dirik) tavsiyesiyle güvenilir valiler listesine alınan İbrahim Hakkı Bey'e şifre telgraflar gönderilmeye başlanmış (Kemal Atatürk, 1970, s. 163), 28 Mayıs 1919'da Havza'dan gönderilen ilk telgrafta ise *"itimat telkin eden kişilerle el altından teşkilatlanılması"* istenilmişti. Kastamonu'da Defterdar olarak bulunan Ferit Bey Mondros Mütarekesi sonrası dönemde Kuva-yı Milliyecilerin lideri olarak ortaya çıkmış, açıkça Kuva-yı Milliye için çalışmaya başlamıştı (Açıksöz, 2019, s. 17). Peker'in ifadesiyle *"coşkun bir milliyetçi"* olan Defterdar Ferit Bey'in Kastamonu'nun aydın ve mütefekkir zümresini desteklemesi, Vali Vekili İbrahim Hakkı Bey'i fazlasıyla şaşırtmıştı (Peker, 2018, s. 34). Vali Vekili İbrahim Hakkı Bey bu sebeple Mustafa Kemal Paşa'dan gelen telgrafları Defterdar Ferit Bey'in önderliğini yaptığı Kuva-yı Milliyecilere vermekte, diğer taraftan İstanbul Hükümeti yanlısı Posta Müdürü Şeyh Ramiz Efendi ile iyi geçinmeye çalışmaktaydı. Vali Vekili İbrahim Hakkı Bey'in bu ikiyüzlü siyaseti vilayet erkânını da ikiye bölmüş, bir yanda Defterdar Ferit Beyin önderliğini yaptığı Kuvayı Milliyeciler, diğer yanda ise koyu bir İstanbul Hükümeti yanlısı olan Postane Müdürü Şeyh Ramiz Efendi'nin başını çektiği hilâfetçiler yer almıştı (Erdeha, 1975, s. 211). Fakat kısa süre sonra durumdan haberdar olan İstanbul Hükümeti, Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye iltihakı karşısında Vali Vekili İbrahim Hakkı Bey'i önce İstanbul'a davet etmiş, İbrahim Bey daha sonra Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilmişti (Açıksöz, 2019, s. 17; Çiçek, 2002, s. 679; Şahingöz, 1989, s. 134). Anlaşıldığına göre İbrahim Hakkı Bey, halkı tahrik etmek ve İstanbul Hükümeti aleyhindeki hareketlerinden dolayı tutuklanmış görünüyordu (BOA, DH.ŞFR.642.107). Vali Vekili İbrahim Hakkı Bey'in Kastamonu'dan ayrılmadan önce yapmış olduğu en önemli iş, Sivas Kongresi'ne katılmak üzere Tatlızâde Nuri Bey ve Emekli Binbaşı Zeki Bey'i Sivas Kongresi'ne temsilci olarak göndermek oldu. Tatlızâde Nuri ve Zeki Bey'in masrafları Kastamonu Belediyesi tarafından karşılanmışsa da, daha sonra ihtiyaç üzerine Defterdar Ferit Bey'in öncülüğünde Yüzbaşızâde Murat Bey, Muhirzâde Mahir Bey ve Evliyazâde Abdullah Efendi tarafından yeniden para gönderilmişti (Peker, 2018, s. 45; Açıksöz, 2019, s. 16; Yılmaz, 2022, s. 495-504).

Vali Vekili İbrahim Bey, Kastamonu'dan ayrılmadan önce muhtemelen İstanbul Hükümeti'nin dikkatini çekmemek için yerine Kuva-yı Milliyeci Defterdar Ferit Bey'i değil, İstanbul Hükümeti'ne sadakatiyle bilinen Jandarma Alay Kumandanı Osman Nuri Bey'i vekil olarak bıraktı (Peker, 2018, s. 46; Açıksöz, 1335, s. 2).¹¹ Osman Bey temiz, dindar, resmî işlerin dışında başka işlerle meşgul olmayan bir zat olmakla birlikte (Peker, 2018, s. 57), aynı zamanda *"Hükümet-i Osmaniye'nin sadık bir memuruydu"*.¹² Bu olumsuz gelişmeler karşısında Defterdar Ferit Bey boş durmuyor, bütün hızıyla Kuva-yı Milliye için çalışmaya devam ediyordu. Diğer taraftan Defterdar Ferit Bey, Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey'i Jandarma Alay Kumandanı ve aynı zamanda Vali Vekili olan Osman Bey'e göndererek onu ikaz etmek istemişse de, Osman Nuri Bey'in millî dava konusunda yeterince aydınlanmamış olduğu anlaşılmıştı. Nitekim kendisi Posta Müdürü Şeyh Ramiz Efendi'nin etkisi altında kalarak, Heyet-i Temsiliye'ye ait telgrafları Sivas Kongresi Kastamonu temsilcisi Tatlızâde Nuri Bey'e değil, muhaliflere vermekteydi. Bu arada Tatlızâde Nuri Bey'in oğlu Emin Bey ile buluşan çoğu ihtiyat zabiti gözaltına alınmış, Kastamonu ileri gelenleri arasında Kuva-yı Milliye hususunda tereddütler başlamıştı. Böyle bir durumda Kastamonu'da ayakta kalan ve kendisine güvenilebilecek tek kişi olarak Defterdar Ferit Bey kalmıştı. Ferit Bey, Mülâzim Abdullah Efendi ve II. Bölük Kumandanı Şevket Bey ile Tatlızâde Emin Bey vasıtasıyla temas kurmaya devam ediyor, diğer taraftan Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey'in yardımcılarıyla Tabur Doktoru İbrahim Bey'den aldığı bilgilerle birtakım tedbirler almaya çalışıyordu (Peker, 2018, s. 57-60).

Bu arada daha 23 Ağustos 1919'da Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'da 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'ya çekilen bir telgrafta: Vali İbrahim Bey'in tutuklandığından bahsedilerek, Defterdar Ferit Bey gibi son derece hamiyetli, vatanperver ve muktedir bir zattan millî dava hususunda

¹¹ Vali Vekili İbrahim Hakkı Bey tarafından Dâhiliye Nezareti'ne çekilen 2 Ağustos 1919 tarihli telgrafta *"Mucib-i emr-i âli Jandarma Alay Kumandanı Osman Bey ba-tevkil İnebolu tarikiyle hareket olunduğu marûzdur"* denilmekteydi. Bkz. BOA, DH.KMS.54.30.

¹² Osmanlı jandarma Teşkilatı'na memur Yüzbaşı Lontrag'ın 13.12.1919 tarihli raporunda Osman Nuri Bey'in *"Hükümet-i Osmaniye'nin sadık bir memuru olarak, valiye vekâleten unûr-ı vilayetin temşiyetini muvakkaten temine muvaffak olduğundan"* bahsedilmekte idi. Bkz. BOA, HR.TO.611.32.

istifade edilebileceği bildirilmişti (MSBATA, 110.9.1.11/16.0.4). Diğer taraftan Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye ile birleşmesinin komşu iller ve yurt genelinde yapacağı olumlu tesiri takdir eden Mustafa Kemal Paşa, 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya göndermiş olduğu ikinci bir telgrafında, olağanüstü yetkilere sahip bir subayın Kastamonu'ya gönderilmesini istemişti (Peker, 2018, s. 58; Erdeha, 1975, s. 215-216). Bu talimat üzerine Ali Fuat Paşa, Miralay Osman Bey'i Kastamonu'ya gitmek üzere görevlendirdi (Cebesoy, 1953, s. 133; Şahingöz, 1989, s. 138). İstanbul Hükümeti yanlısı Jandarma Alay Kumandanı ve Vali Vekili Osman Nuri Bey, Fırka Kumandanı Mustafa ve Posta Müdürü Şeyh Ramiz Efendi ise Kastamonu'ya gelecek olan Miralay Osman Bey'in tutuklanması emrini İstanbul Hükümeti'nden almış bulunuyorlardı (Peker, 2018, s. 59). Miralay Osman Bey, Kastamonu'ya geldiği 16 Eylül 1919 tarihinde tutuklanmış; bununla birlikte 16/17 Eylül gecesi Defterdar Ferit Bey ile Makineli Tüfek Bölük Kumandanı Üsteğmen Şevket Bey'in başlattıkları harekâtla tutuklu bulunduğu yerden kurtarılmıştır (Çiçek, 2002, s. 679; Yılmaz, 2018, s. 209-223; Özlü, 2009, s. 69-87).¹³ 16/17 Eylül 1919 gecesi yaşanan bu tarihî hadise sonrasında, Kastamonu Kuva-yı Milliye'ye iltihak etmiştir.

16/17 Eylül 1919 gecesi tutukluluk halinden kurtulan Miralay Osman Bey aynı gece, yanında Defterdar Ferit Bey, Polis Müdürü Halil Bey ve Jandarma Tabur Kumandanı Emin Bey olduğu halde Mustafa Kemal Paşa ile makine başında temas kurmuştur. Miralay Osman Bey mevcut durumu: *“bugün Kastamonu'ya geldim. Hükümet-i merkeziyenin adamları ve Vali Vekili Alay Kumandanı ile Mustafa Beylerin dershahlığı ile hanemde tevkif edildim. Timsal-i hamiyet zabitanımızın himmetleriyle şimdi kurtuldum”* sözleriyle Mustafa Kemal Paşa'ya izah ettikten sonra, taraflar arasında şu tarihi ve önemli görüşme cereyan etmiştir (Kemal Atatürk, 1970, s. 165-167; MSBATA, 110.9.1.11/16.0.9; Erdeha, 1975, s. 216-217):

“Paşa Hazretleri Soruyorlar: Elyevm orada vaziyete hâkim misiniz? Ne kadar kuvvetiniz var? Orada erkân-ı vilâyetten şayan-ı itimat kim vardır? Yeni tayin olunup İnebolu'ya geldiği haber alınan valinin ismi nedir?

Osman Beyin cevabı: Halen vilâyete hâkimim, herhalde, kongrenin müzahir olarak beni tenvir etmesi lâzımdır. Tayin olunan vali, Konya Valiliği'nden mütekaif, gayet eski bir zat olduğu rivayet olunuyor. İsmi Ali Rıza'dır. Kuvvetim iki yüz elli kişi çıkarır bir tabur ve dört tüfekli bir mitralyöz bölüğünden ibarettir. Halk ile henüz görüşmemiştir.

Paşa Hazretlerinin Cevabı: Şimdi bizzat vali vekâletini deruhte buyurunuz ve bütün kuva-yı askeriye ve mülkiyeyi elinize almaya tamamen salâhiyettarsınız. Gelmekte olan valiyi, derhal tevkif ettirecek tedabir-i seri'a itihaz buyurunuz, icraatınıza fiilen mümâna'at edenlere karşı bilâ-tereddüt silah istimal ettiriniz. Vilâyet defterdarı, benim Diyarbakır'dan tanıdığım Ferit Bey ise size muavenet etmesi lâzımdır. Bolu mutasarrıfına, aldığınız vaziyet ve salâhiyeti, şimdi bildirerek onun da İstanbul'a karşı aynı veçhile hareket etmesini tarafımızdan söyleyiniz. Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Bey'e de, benim tarafımdan aynı talimatı veriniz. Yanınızda hangi şifre miftahı vardır?

Osman Bey'in cevabı: Vali vekâletini Defterdar Ferit Bey'e vereceğim, kendim deruhte edemeyeceğim. Bildiğiniz Ferit Bey'dir. Sinop mutasarrıfı bildiğinizdir, kendisi azledilmiştir. Vekâlet, Jandarma Tabur Kumandanı Remzi Bey'dedir. Mazhar Tevfik Bey'in Sinop'ta olduğu bildiriliyor. Şifre miftahı mevkuf alay kumandanındadır, talep edildi, alacağım cevaba göre arz ederim Efendim.

Sual: Yanınızda başka şifre miftahı var mıdır? Ferit Bey şimdi nerededir, vaziyetten malûmattar mıdır?

Cevap: Vaziyetten malûmatı yoktur, şimdi çağrıldı, gelecektir. Ben hiç şifre miftahı almadım; çünkü tevkif edileceğimi bilmiyordum, makam şifresiyle yazarım ümidinde idim.

¹³ 21 Eylül 1921 tarihli *Açıksöz* gazetesinde Miralay Osman Bey'in Ankara'dan Kastamonu'ya gelişi şu satırlarla haber verilmektedir: *“Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Miralay Osman Beyefendi Salı günü şehrimizi teşrif buyurmuşlar; bazı muhterislerin kurmuş olduğu dolapları zir ü zeber ederek işe mübaşeret eylemişlerdir. Muvaaffak olmalarını Cenâb-ı perverdekârdan temenni eyleyiz”*. Bkz. “Teşrif”, *Açıksöz*, 21 Eylül 1335, s. 1.

Sual: Oradaki jandarma tabur kumandanı kimdir, ne kadar jandarma kuvveti vardır, emriniz altına girdi mi?

Cevap: Jandarma Kumandanı Emin Bey, yanımda ve benimle teşrik-i mesai etmiştir, merkezde jandarma mevcudu otuz beş kadardır. Polis Müdürü Halil Bey de yanımda ve benimle teşrik-i mesai etmiştir, mevcudu kırk tanedir. Piyade Tabur Kumandanı Şerif Bey, kendisi biraz budala olduğundan şimdilik tevkif edilmiştir. Jandarma Tabur Kumandanı Emin Bey yüzbaşısıdır. Defterdar Ferit Bey geldi, yanımdadır.

Sual: Emin Bey’i biraz anlatır mısınız?

Cevap: 318 neşetli, Üsküplü Emin, tanırırsınız. Mahsus ellerinizden öpüyorlar.

Sual: Emin Efendiyi tanırım, teşekkür ederim. Ferit Bey’e vaziyeti anlattınız mı? Mühim hususlar, makam şifresiyle bildirilebilir. Sinop mutasarrıf vekili olan Jandarma Kumandanı şayan-ı emniyet olmadığı takdirde onun yerine sizce tensip olunacak münasip birinin vekâlete geçirilmesi esbab ve tedabirinin istikmalî düşünülmalıdır. Muavenete ihtiyaç görüyor musunuz?

Cevap: Kuvvetçe ihtiyaç görüp görmediğimi bilahare arz edeceğim; Jandarma Tabur Kumandanı, yeni geldiği için ahvali malûm olamamıştır efendim”.

Mustafa Kemal Paşa cereyan eden bu görüşme sonrasında Miralay Osman Bey ve Defterdar Ferit Bey’e göndermiş olduğu telgrafında alınacak tedbirler ve yapılacak işler hususunda muvaffakiyet temenni ettikten sonra, Kastamonu’ya gelecek yeni valinin tutuklanmasını emrederek, durumdan haberdar edilmesini istemiştir.

Bu sırada özellikle millî dava hususunda Kastamonu ahalisinde ortaya çıkan tereddütlerin izalesi için Miralay Osman ve Defterdar Ferit Bey bilgi almak üzere Mustafa Kemal Paşa ile yeniden temas kurmuşlardır. Samsun, Trabzon, Sivas, Erzurum, Harput, Bitlis, Van ve Diyarbakır vilayetlerinin millî dava hususunda Kastamonu ile birlikte olup olmadıklarına ilişkin soruya, Mustafa Kemal Paşa şu cevabı vermiştir (Kemal Atatürk, 1970, s. 167-168; MSBATA, 110.9.1.11/31.0.118; Erdeha, 1975, s. 218-219):

“Tezahürat-ı millîye, vatanın her köşesinde salâbet ve hararetle mevcuttur. Bütün vilâyetlerin en ufak köylerine kadar halk ve en ufak cüz-i tammına kadar bütün ordularımız tamamen hassas ve vahdet-i kâmile halinde, tebliğ olunan mukarreratı tatbik ve icra eylemektedirler. Ne vakit ki Kastamonu halkı, bu hali gayr-i tabîî bulup endişeye düşmek za’afından kurtularak maksadımızı istihsal edinceye kadar sebat etmekte eser-i tereddüt göstermeyecektir, işte o zaman bu gayr-i tabîî hal kendiliğinden za’il olacaktır. Kabinenin temerrüdü tabîîdir; buna karşı başka tedbire kalkışmadan evvel ilk tedbirimizi hakkıyla ve her tarafta kat’iyetle tatbik etmek çarelerini düşünelim. Meselâ; Bolu vaziyeti hakkında ne yapılmıştır? Bolu hizasına kadar tekmil mevaki’in İstanbul ile muhaberat-ı resmîyesinin kat olduğundan emin miyiz? Buna dair, muntazır bulunduğumuz malûmat henüz vürut etmedi. İşte, bu dediğim tedbir, İstanbul’a kadar teşmil olduğunda kabinenin temerrüde takati kalmayacağını zannederim. Mahaza bundan sonra da bir inadı eçhelâne ve eblehaneye devam etmek isterlerse herhalde daha müessir tedbirler tatbikine imkân vardır”.

Mustafa Kemal Paşa’nın tasvibi ile Vali Vekili olarak atanan Defterdar Ferit Bey (Açıksöz, 21 Eylül 1335, s. 1) daha sonra Kastamonu’nun Kuva-yı Milliye’ye iltihak ettiğini Çankırı ve Sinop mutasarrıflıkları ile kazalara ve çevre vilayetlere açık bir telgrafla bildirmiş; bu hadise, Kastamonu ve çevresinde sevinçle karşılandığı gibi Trabzon, Amasya ve Samsun gibi komşu illerde de olumlu tepkilere neden olmuştur (Peker, 2018, s. 81). Bu arada İstanbul Hükümeti tarafından Kastamonu Valisi olarak atanan ve İnebolu’ya gelmiş bulunan Ali Rıza Bey, Ankara Hükümeti tarafından hakkında tutuklanma emri verildiğini öğrenmiş; önce Zonguldak’a, oradan da İstanbul’a geri dönmek zorunda kalmıştır (Kemal Atatürk, 1970, s. 163; Peker, 2018, s. 65). Ferit Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın talimatı üzerine bu dönemde Kastamonu’dan başka Bolu ve Sinop’a verdiği talimatlar sonrasında İstanbul Hükümeti’yle olan haberleşmeyi kestirmiştir (Erdeha, 1975, s. 217-218).

Ferit Bey daha sonra Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emir üzerine 18 Eylül 1919'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kastamonu Şubesi'ni kurdu. Cemiyet'in Heyet-i Merkeziyesi'nde şu kişiler bulunmaktaydı: Reis: Şeyh Ziya Efendi; Reis-i Sani: Mebus-i Sabık Şükrü Bey; Kâtip: Sabık Meclis İdare Başkâtibi Besim Bey; Azalar: Hukuk Mahkemesi Reisi Yusuf Ziya Efendi; Ulemadan Hacı Mümin Efendi; Tavukçuzâde Ahmet Efendi; Akdoğanlızâde Mehmet Ali Efendi; Memleket Hastanesi Operatörü Ali Bey; Mülâzım-i evvel Şevket Efendi ve Jandarma Mülâzım-i evvel Remzi Efendi (Açıksöz, 5 Teşrinievvel 1335, s. 4; Peker, 2018, s. 88; Açıksöz, 2019, s. 22; Şahingöz, 1989, s. 142; Söylemez, 1994, s. 252; Eski, 1995, s. 8; Çiçek, 2002, s. 679; Yılmaz, 2018, s. 215; Özlü, 2009, s. 74; Özlü, 2019, s. 158). Cemiyet ilk kurulduğunda Dârü'l-kurra Medresesi'nin alt katındaki bir odada faaliyete geçmiş, fakat daha sonra Ballıkzâde Şemseddin Bey'in evi kiralanmış ve Cemiyet burada çalışmalarını sürdürmüştür (Peker, 2018, s. 89; Açıksöz, 2019, s. 48; Çiçek, 2002, s. 680-681). Cemiyet'in kadınlar şubesi ise 19 Ekim 1919'da kurulmuştur. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kastamonu Kadınlar Şubesi Heyet-i Merkeziyesi'nde ise Şeyh Ziyaeddin Efendinin eşleri Hanımefendi, İzbelizâde'nin eşleri Hanımefendi, Maarif Müdürü Beyin eşleri Hanımefendi, Reji Müdürü Beyefendinin eşleri Hanımefendi, Sıhhiye Müdürü Beyefendinin eşleri Hanımefendi, Polis Müdürü Beyefendinin eşleri Hanımefendi, Tahir Çelebi Efendinin eşleri Hanımefendi Mekteb-i Sultânî Müdürü Beyefendinin eşleri Hanımefendi ve Kâtibe Reji Müdürü Beyefendinin kerimeleri Hanımefendi yer almıştır (Açıksöz, 19 Teşrinievvel 1335, s. 4; Açıksöz, 2019, s. 50; Peker, 2018, s. 97; Söylemez, 1994, s. 247; Eski, 1995, s. 9; Yılmaz, 2018, s. 215). 18 Eylül 1919'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kastamonu Şubesi'nin kurulmasından sonra vilâyetin geneli, Cemiyetin kontrolü altına girmiştir (Çiçek, 2002, s. 680-681).

Ferit Bey iki ay kadar süren Kastamonu Vali Vekilliği döneminde aynı zamanda bir takım teftiş ziyaretlerinde de bulunmuştur. Bu ziyaretlerden en önemlisi Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Miralay Osman Bey ile birlikte Mekteb-i Sultani, Darü'lmuallimat ve Darü'lmuallimin ile İnas Rüşdiye Mektebi'ne yapmış olduğu ziyarettir. Bu ziyarette mekteplerdeki muallim eksikliği dikkatini çekmiş, kısa sürede eksikliklerin tamamlanarak, aynı zamanda muallim maaşlarının uygun hale getirileceğini vaat etmiştir (Açıksöz, 5 Teşrinievvel 1335, s. 4).

Ferit Bey'in Vali Vekilliği dönemindeki önemli hadiselerden bir diğeri, İngiliz kuvvetlerinin Merzifon ve Samsun'dan çekilmeleri üzerine Kastamonu'da gerçekleştirilen millî nümayişlerdir. Haber davullar ve millî bando ile çarşıda ve mahallelerde halka duyurulmuş, aynı gün saat sekizde eşraf, ahali ve mektep talebeleri belediye dairesi önünde toplanmıştır. Mekteb-i Sultani Müdürü Mehmet Behçet Bey yapmış olduğu konuşmasında: *“ülkemizde bir tek düşman neferi buldukça, istiklalimiz taht-ı teminde değildir”* diyerek, *“azim-i millî karşısında İngilizlerin Merzifon ve Samsun'dan çekilmek zorunda kaldığını”* belirtmiştir. Nasrullah Camii'nde gerçekleştirilen dua merasiminden sonra meydanda Müftü Hafız Osman Efendi tarafından bir konuşma yapılmış, *“din ve devlet hainlerinin kahr ü müzmihal olmaları”* için tekrar dualar edilmiştir. Daha sonra kalabalık Hükümet Konağı'na gitmiş; burada da Vali Vekili Defterdar Ferit Bey, milletin ruhundan kopan bu kuvvetin her şeyi yapmaya muktedir olduğunu beyan ettikten sonra, yaşasın vatan, yaşasın vahdet-i milliye tezahüratlarıyla konuşmasına son vermiştir. Aynı gece ise fener alayı düzenlenmiştir (Açıksöz, 12 Teşrinievvel 1335, s. 2).

3. Ferit Bey'in I. Dönem TBMM'deki Faaliyetleri

Ferit Bey kısa süren Kastamonu Vali Vekilliği görevinden sonra 73 oy alarak, Çorum Mebusu seçilmiştir. Meclis çalışmalarına katılmak üzere 5 Mart 1920'de Ankara'ya gelmiştir (TBMM Arşivi, I. Dönem TBMM, Hüseyin Recai Bey'e Ait Mazbata). Mazbatası 3 Nisan 1920'de tanzim edilmiş, TBMM tarafından ise 24 Nisan 1920 tarihinde tasdik edilmiştir. 23 Nisan 1920'den itibaren Meclis çalışmalarına iştirak etmiştir (TBMM Arşivi, Millet Vekilleri Kütüğü, Dönem II 2 b. ½). Ferit Bey ilk toplantı yılındaki şube seçiminde I. Şube'nin Başkanı olmuştur. Ayrıca Meclis'te; Maliye, Bütçe, Anayasa, Dışişleri ve Sayıştay Komisyonları'nda çalışmıştır. 25 Kasım 1920'de Konya Ayaklanması'nın soruşturmasını yapmak üzere seçilen kurulda görevlendirilmiştir. I. Toplantı Yılı'nda Maliye Komisyonu'nun Başkanlığı'nı, II. Toplantı Yılı'nda Bütçe Komisyonu'nun Sözcülüğü'nü yapmıştır. Gerek şube, gerekse komisyon başkanı olarak üçü gizli oturumda olmak üzere 51 kez söz alarak

açıklayıcı ve aydınlatıcı konuşmalar yapmıştır (Çoker, 1995, s. 265). Ferit Bey'in I. Dönem TBMM'deki faaliyetlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Meclis konuşmaları:

1. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Ağnam Resmi'nin indirilmesi hakkında (TBMM Zabıt Ceridesi, 24.4.1336, s. 39-40),
2. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Hiyanet-i Vataniye Kanunu münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 29.4.1336, s. 142),
3. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): İcra Vekilleri'nin Suret-i İntihabına Dair Kanun hakkında (TBMM Zabıt Ceridesi, 1.5.1336, s. 170, 181),
4. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Mebus intihap edilen Harput Defterdarı hakkındaki mazbata münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 1.5.1336, s. 155),
5. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Mubaya'a suretiyle zürradan alınan zehair hakkındaki takrir münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 9.5.1336, s. 240),
6. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): İstanbul Hükümeti'nce yapılacak her nev'i terfi taltiflerin keenlemeyekün addedilmesi hususunda Meclis'ce bir karar ittihaz edilmesine dair Müdafaa-i Milliye Vekâleti tezkeresi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 24.5.1336, s. 25),
7. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi Teşkilî Hakkındaki Teklif-i Kanuni münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 7.7.1336, s. 128, 131, 134-135),
8. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Seyyar Jandarma Müfrezeleri Teşkiline Dair Kanun Lâyihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, D. I, C. 2, İ. 1, 7.7.1336, s. 123),
9. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Hiyanet-i Vataniye'den küreğe mahkûm eşhasa ait evrakın gönderildiğine dair tezkere münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 5.7.1336, s. 184-185),
10. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Aşarın Teslise Raptı Hakkında Kanun Lâyihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 7.8.1336, s. 124-125, 130; TBMM Zabıt Ceridesi, 10.8.1336, s. 170, 178, 181, 184, 185; TBMM Zabıt Ceridesi, 17.8.1336, s. 280-282, 284;),
11. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Ankara Mebusu Rifat Efendi'nin müftülükle mebusluğun uhdesine cem etmesine müsaade olunmasına dair tezkere münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 15.8.1336, s. 255),
12. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Bolu Mebusluğu'na intihap edilmiş olan Yusuf İzzet Paşa'nın intihap mazbatasının kabulüne ve Mithat Kemal Bey'in mazbatasının reddine dair Üçüncü Şube Mazbatası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 17.8.1336, s. 278),
13. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Matbuat Müdür-i Umumisi'nin Meclis'ten İntihabına Dair Teklifi Kanuni münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 18.8.1336, s. 300),
14. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Anadolu Hattı Memurlarının Mütedahil Maaşlarının Tesviyesi Hakkındaki Kanun Lâyihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 21.VIII.1336, s. 390),
15. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Aşar Mültezimlerinden Edayı Deynedenlerin Emlâk-i Merhune-i Mütefavvızalarının İadesine Dair Kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 22.VIII.1336, s. 475-477),
16. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Memalik-i Müstevliye Ahalisi ile Mehcurinden 1336 Senesinden İtibaren Emlâk ve Arazi ve Temettüat Vergisi ile Küsuru Munzammanın Ahz-ı İçin 6 Mayıs 1335 Tarihli Kararname Ahkâmının Tadiline Dair Kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 23.VIII.1336, s. 451-452, 545),
17. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Bu Seferberlik Müddetine Münhasır Olmak Üzere Hidamat-ı Fiiliye, İhtiyatiye ve Mustahfaza Efradından Bedeli Nakdî Ahzine Dair Kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 2.IX.1336, s. 485).

- 18.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Meclis'in Şeklinin Tespitine ve Nisab-ı Müzakereye ve Tahsisata ve Meclis Azalığı ile İçtima Edebilecek Memuriyetlere Dair Teklif-i Kanuni münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 4.IX.1336, s. 508, 521, 523),
- 19.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Ahz-ı Asker Şu'abatına Memur Zâbitanın Harcırahlarına Dair Kanun Lâyihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 6.9.1336, s. 586).
- 20.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): İstiklâl Madalyası Kanunu münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 6.9.1336, s. 573),
- 21.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Meşgul Mahallerden Gelen ve Muhasebe-i Hususiyeden Maaş Alanlara Umumi Bütçeden Muavenet İcrasına Dair Teklif-i Kanuni münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 6.9.1336, s. 580-581),
- 22.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Altı Yıllık Muvakkat Bütçe Kanunu münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 8.IX.1336, s. 16-17, 21; TBMM Zabıt Ceridesi, 8.9.1336, s. 67).
- 23.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Çorum Mebusu Dursun Beyin, Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey hakkında şikâyeti mutazammın takriri münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.IX.1336, s. 81).
- 24.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Temettü Kanunu münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 20.IX.1336, s. 230-231),
- 25.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Kaymakam Tahir Bey'in ailesine maaş tahsisine dair kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 23.IX.1336, s. 293),
- 26.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Tuz Resmi Hakkındaki Kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 23.IX.1336, s. 311, 314),
- 27.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Kastamonu Mebusu Doktor Suad Beyin, Zonguldak Ve Havalisinde Hastaneler Küşadı Hakkındaki Teklif-i Kanuniye'ye Dair Mazbata münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 13.X.1336, s. 55),
- 28.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Teşrinisani Ve Kânunuevvel 1336 Aylarına Mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu, Seferberlik ve Cephe Zammı Kanunu mucibince verilecek 1.800.000 liranın iki aylık muvakkat bütçeye ilâvesine ve hudut sıhhiye bütçesine tahsisat ilâvesine dair Sıhhiye ve Muvazene-i Maliye Encümenleri mazbataları münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 30.X.1336, s. 248),
- 29.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Hazine-i Hassaya ait bulunan emlak ve arazi muamelâtı tasarrufiyesine dair takrir münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 1.XI.1336, s. 265, 266),
- 30.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Aza-yı kiramdan on bir zata izin itasına dair Büyük Millet Meclisi Riyaseti tezkeresi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 4.XI.1336, s. 290).
- 31.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): İcra Vekilleri'nin Suret-i İntihabına Dair Kanunun İkinci Maddesi'nin Tadili Hakkındaki Kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 4.XI.1336, s. 291),
- 32.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Karesi Mebusu Vehbi Beyle arkadaşlarının, Teşkilâtı Esasiye Kanunu lâyihasının takdimen ve müstacelen müzakeresine dair takriri münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 4.XI.1336, s. 291),
- 33.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Karahisar-ı Şarki Mebusu Mustafa Beyle rüfekasının, Konya hâdisesinde zimethal olmak üzere Divan-ı Harpçe maznun addolunan Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi Efendi ile Kâzım Hüsnü Beyin evrakıyla Ankara'ya celbe dilmelerine dair takriri münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.XI.1336, s. 347),
- 34.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1336 senesi bütçesinin heyeti umumiyesi hakkında (TBMM Zabıt Ceridesi, 26.I.1337, s. 382-383),
- 35.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Muallimin Ve Talebenin Askerlikten Tecilleri Hakkındaki Kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 30.I.1337, s. 453),
- 36.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1336 senesi Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi ve o meyanda müzakere edilen teklifler ve sual takrirleri münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 8.II.1337, s. 150, 152; TBMM Zabıt Ceridesi, 15.II.1337, s. 252, 254-258; TBMM Zabıt Ceridesi, 17.II.1337, s. 284, 286-288, 291),

- 37.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1336 senesi Maarif Vekâleti bütçesi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 10.II.1337, s. 173-175, 177).
- 38.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1336 senesi İktisat Vekâleti bütçesi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 24.II.1337, s. 398-399, 409-411, 414),
- 39.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Bayezid Mebusu Dr. Refik Beyle Arkadaşlarının, Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun Tadiline Dair Teklifi Kanunisi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 7.III.1337, s. 31-32, 35-36),
- 40.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Çorum Mebusu Haşim Beyin, mıntıklarından avdet eden İstiklâl Mahkemeleri azalarının netice-i icraatları hakkında izahat vermelerine dair taktirî münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 19.III.1337, s. 161).
- 41.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): İtalya'da bulunan mubaya'a heyeti hakkında bir karar ittihaz olunmasına dair Nafia Vekâleti tezkeresi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 31.III.1337, s. 290).
- 42.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Zabitanın Vazife Esnasında Telef Olan Hayvanlarının Tazmini Hakkındaki Kanun Lâyihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 7.IV.1337, s. 401),
- 43.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Hıyanet-i Vataniye'den mahkûm İlgınlı İbrahimoğlu Mevlût hakkındaki Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 30.5.1337, s. 371-372),
- 44.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Muinsiz Efrat Ailelerinin İnfak Ve İaşesi Hakkındaki Kanun Lâyihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 22.9.1337, s. 277-278).
- 45.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Rus altınlarının kıymetinin neden artırıldığına dair istizah münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 8.10.1337, s. 121-124),
- 46.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Murakabe Encümeni azalığından istifası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 30.3.1338, s. 411-412),
- 47.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Mezun bulunan Nafia Vekili Feyzi Beyin yerine bir vekil intihabatı tezkeresi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 4.6.1338, s. 162),
- 48.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1338 Senesi Posta Ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi Bütçesi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 19.6.1338, s. 503, 509-511),
- 49.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Üç Milyon Lira Avans İtasına Dair Kanun Münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 6.12.1338, s. 218-219, 230-231, 236-237),
- 50.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Memurinden Mebus Olanların Tekaüt ve Mazuliyet Haklarına Dair Kanun Teklifi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.4.1339, s. 37-38, 40-44),
- 51.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Vefa'en Bey-i Ferağ veya Teminat Suretiyle Emvali Gayrimenkulleri Merhum Olup Tediye-i Düyun Edemeyen Medyunların Emlâk Ve Düyunu Hakkındaki Kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 16.4.1339, s. 216),

Taktirleri (Önergeler):

1. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Nizamname-i Dâhilî ahkâmından, kabili tatbik olmayanlar müstesna olmak üzere, bakisinin mer'i olmasına dair (TBMM Zabıt Ceridesi, 8.7.1336, s. 216-219),
2. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Ereğli havzasındaki maden işletme ve şimendifer inşası ruhsatnamesinin keenlemeyekün addedilmesinin taht-ı karara alınmasına dair (TBMM Zabıt Ceridesi, 26.II.1337, s. 428-433),

Teklifleri:

1. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): İcra Vekilleri İntihabına Dair Kanun'un tadili hakkında (2/232) (TBMM Zabıt Ceridesi, 4.XI.1336, s. 291-292),
2. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Ankara Vali-i sabıkı Reşid Bey'in ailesine maaş bağlanmasına dair (2/309) (TBMM Zabıt Ceridesi, 19.5.1337, s. 320; TBMM Zabıt Ceridesi, 29.9.1337, s. 47; TBMM Zabıt Ceridesi, 19.1.1338, s. 81-82),
3. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Merhum Kolağası Resneli Niyazi Bey'in ailesiyle Ankara Mebus-ı sabıkı Atıf Bey'e evvelce muhassas iken bilahare katledilmiş olan

- Hidemat-ı Vataniye tertibinden maaşlarının tekrar itasına dair (2/349) (TBMM Zabıt Ceridesi, 15.9.1337, s. 220; TBMM Zabıt Ceridesi, 27.10.1337, s. 279; TBMM Zabıt Ceridesi, 23.3.1338, s. 338; TBMM Zabıt Ceridesi, 14.10.1338, s. 402-404, 408, 418-419),
4. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Başkumandanlık Kanunu'nun 3 ay daha temdidine dair (2/447) (TBMM Zabıt Ceridesi, 4.2.1338, s. 202-204),
 5. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Mebuslardan ihtiyari olarak tekaüt ve mazuliyet aidatı verecekler hakkında (2/614) (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.12.1338, s. 316; TBMM Zabıt Ceridesi, 5.2.1339, s. 11.12.1338, s. 166),
 6. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Memurin-i mülkiyenin tekaüt Kanunu'nun tadili hakkında (2/619) (TBMM Zabıt Ceridesi, 13.12.1338, s. 347; TBMM Zabıt Ceridesi, 16.12.1338, s. 409; TBMM Zabıt Ceridesi, 20.12.1338, s. 473; TBMM Zabıt Ceridesi, 9.4.1339, s. 6; TBMM Zabıt Ceridesi, 11.4.1339, s. 37-43; TBMM Zabıt Ceridesi, 12.4.1339, s. 65-68, 97).

Ferit Bey I. Dönem TBMM Kapalı Oturumları'nda da (Gizli Celseler) bir tahrir sunmuş, iki defa söz almıştır. Tahrir, Ferit Bey ve 43 arkadaşının Başkumandanlık Kanunu'nun Temdidi Hakkındaki Kanun Teklifi'dir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 2 Şubat 1338, s. 675-677). Yapmış olduğu konuşmalardan birincisi Burdur'da müsadere olunan koyunlardan bir kısmının suiistimal edildiğine dair istinat hakkında Dördüncü Şube'nin mazbatasına ilişkindir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 23 Şubat 1338, s. 860). Diğeri ise teberru olarak terkine karar verilen şu'ubat ma'aşatının aza-yı kiram ma'aşatından on taksitte kat'ına dair Divan-ı Riyaset kararı hakkındaki tezkereye ilişkindir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 18 Mart 1338, s. 78).

4. Ferit Bey'in Kastamonu Valiliği ve II. Dönem TBMM'deki Faaliyetleri

Ferit Bey TBMM'de çalışmalarını sürdürürken, Kastamonu Valisi Süleyman Necmi Bey'in idareten hizmetten affı üzerine Kastamonu Valiliği'ne atanmıştır.¹⁴ Atama kararnameşi İcra Vekilleri Heyeti tarafından 17 Nisan 1923 tarihinde onaylanmıştır (BCA,30.18.1.1/7.16.2). Ferit Bey'in Kastamonu Valiliği'ne tayini *Açıksöz* gazetesi tarafından "*Çorum Mebusu Ferit Bey'in Kastamonu Valiliği'ne tayini irade-i milliyeye iktiran etmiş ve mumaileyh mebusluktan istifa ederek bugün mahal-i memuriyetine hareket eylemiştir*" satırlarıyla Kastamonu kamuoyuna duyurulmuştur (*Açıksöz*, 21 Nisan 1339, s. 2). Ferit Bey 20 Nisan 1923 tarihinde saat 09.00'da Kastamonu'ya gelmiş, yolda otomobili arıza yaptığından, seyahatinin bir kısmını at ile tamamlamak durumunda kalmıştır. Kastamonu'ya yabancı olmayan Ferit Bey, gelir gelmez hükümet dairesine geçmiş ve tebrik ziyaretlerini kabul etmiştir (*Açıksöz*, 22 Nisan 1339, s. 2).

Göreve başlama tarihini 23 Nisan Meclis'in açılış yıldönümüne tesadüf ettiren Ferit Bey, gelir gelmez vilayet geneline önemli bir beyanname yayınlamıştır. Tamimin yayınlanma amacı: bazı hakikat ve gerçeklerin Vali Ferit Bey'in ağızından özellikle devlet çalışanlarına açık bir dil ile bildirilmesiydi. Ferit Bey beyannamesinde ilk önce atanmış olduğu görevin "*azamet ve ağırlığını bütün ehemmiyetiyle takdir ettiğini*" ifade ederek, son üç yılı özetlemiştir. TBMM üç senelik mütemadi, şan, şeref ve malî hayat mesaisiyle vatani istilâdan, milleti esaretten ve hürriyeti, saltanat-ı ferdiyeden kurtarmıştı. Bundan sonraki Meclis ise düşmandan kurtulan vatani ümrana, esaretten kurtulan milleti refaha, tasalluttan kurtulan hürriyeti resanete götürmekle mükellefti. Ferit Bey daha sonra beyannamesinde vilayet genelindeki bütün memurlara görevlerini hatırlatmış ve onları uyarmıştır. Ferit Bey'e göre her memurun iki vazifesi vardı. Bunlardan birincisi vazife-i memure, diğeri ise vazife-i vataniye idi. Vazife-i memurelerini yapmayanların, vazife-i vataniyelerini de yapması mümkün değildi. Ferit Bey daha sonra aslî görevini yerine getiren memurların mükâfatlandırılacağını; suiistimal, ihmal, tekâsül ve beceriksizlik gösterenlerin ise şiddetle cezalandırılacaklarını söyleyerek onları uyarmıştır. Ferit Bey'e göre yine memurların aslî görevlerini yerine getirmekle iş bitmiyordu. "*Vatan, kendilerinden vatani vazife bekliyordu*". Ferit Bey memurların bu görevini ise: "*her türlü vasıta ve bütün kudretleriyle milleti tenvir ve irşat-ı vatan*" olarak izah etmekteydi. Memurlar Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun mahiyetini,

¹⁴ Ferit Bey'in Kastamonu Valiliği'ne atanmasından sonra Vali Süleyman Necmi Bey, 29 Nisan 1923'de İnebolu güzergâhıyla Kastamonu'dan ayrılmıştır. Süleyman Necmi Bey, yeni Kastamonu Valisi Ferit Bey, rüesa-yı memurin, Sultani, Darülmualimin, Sanayi Mektebi talebesi ve halk tarafından yolcu edilmiştir. Bkz. "Süleyman Necmi Bey", *Açıksöz*, 29 Nisan 1339, s. 2.

hâkimiyet-i milliyenin kıymet ve önemini, ilân edilen umdelerin millete temin edeceği mesut ve parlak geleceği halka anlatmalıydı. *“Milleti ölümden hayata, esaretten zafere götürenler; bundan sonraki faaliyet devrinde de milleti lâıyk olduğu refah ve ikbale erdireceklerdi”*. Artık yeni dönemde devletin memuru *“bir halk hükümetinin”* memuruymdu. Memur artık *“halkın amiri değil, memuru ve hadimi”* idi. Bir memur karşısına en fakir bir köylü geldiği zaman, onun efendi olduğunu ve bu memleketin asıl sahip-i hakikisi bulunduğunu bilmeliydi. *“Memuru amir, halkı ecir telâkki eden zihniyet, eski idare usulüyle birlikte mazinin ebediyetine gömülmüştü”* (Açıksöz, 24 Nisan 1339, s. 2).

Ferit Bey’in tamiminde vurgu yapılan hususlardan birincisi: Halk Hükümeti devri idi. Cumhuriyet’in henüz ilân edilmediği bir dönemde Ferit Bey beyannamesinde ısrarla Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’na ve hâkimiyet-i milliyeye atıfta bulunmuştur. Eski idare tarihe karışmış, yeni dönemde memurlar halkın amiri değil, artık hizmetkârı olmuştur. Ferit Bey diğer taraftan memurların çalışma hayatıyla ilgili olarak cezanın aksine mükâfatı öne çıkarmış, onları görevlerini yapmaları hususunda teşvik etmiştir. Ferit Bey’e göre Halk Hükümeti’nde suiistimalci, ihmalci, aciz, muhteris ve beceriksiz memurların yeri olamazdı. Beyannamenin en esaslı noktası, belki de buydu. Zira bir memurun vazifesi yalnız havale ve derkenar yapmak değil, elinden geldiği kadar halkı aydınlatmaktı (Açıksöz, 30 Nisan 1339, s. 1). Bu beyanname ile Ferit Bey adeta Ankara Hükümeti tarafından bir örnek olarak kamuoyunun karşısına çıkarılmış, çalışma ve toplumsal hayat konusundaki beklentilerini Ferit Bey’in ağızından dillendirmiştir.

Ferit Bey daha sonra bir takım teftiş ziyaretlerinde bulunmuştur. 27 Nisan 1923’te gerçekleştirilen ziyarette Maarif Müdürü ile birlikte Sultani, Darülmualimin ve Darülmualimatı ziyaret etmiştir. Bahse konu mekteplerde gördüğü intizamdan dolayı mektep müdür ve muallimlerine teşekkür etmiştir. Darülmualimin ve Darülmualimat talebelerinin fakir ve yoksullukları Ferit Bey’i üzmüş, talebenin yevmiyelerini 25 kuruştan, 30 kuruşa çıkarmıştır (Açıksöz, 28 Nisan 1339, s. 2). Ferit Bey diğer bir teftiş seyahatini beraberlerinde *Açıksöz* gazetesi başmuharriri İsmail Habip Bey olduğu halde Taşköprü’ye yapmıştır (Açıksöz, 8 Mayıs 1339, s. 2). Ferit Bey 14 Mayıs 1923’te cereyan eden yangın sonrasında neredeyse tamamen yanan Küre nahiyesi ve zarar gören Küre ahaliyi içinde bu dönemde birtakım tedbirler almaya çalışmıştır. Küre Harik Komisyonu’nun toplantılarına iştirak ederek, Küre’nin yeniden imarı ve halka yapılacak yardımların esasları belirlenmeye çalışılmıştır (Açıksöz, 21 Temmuz 1339, s. 2).

Ferit Bey memurlar için yayımlamış olduğu tamimin ardından, daha sonra Kastamonu halkına hitaben ikinci ve yeni bir beyanname daha neşretmiştir. Çok uzun bir metinden oluşan bu beyanname ile yeni idarenin halktan beklentileri, yeni idare ile milletin birbirlerine karşı olan görevleri dile getirilmiştir. Bu beyanname, Hükümet’in valisi ile halk arasındaki adeta bir sohbet gibidir. Nitekim Ferit Bey, beyannamesinin başlangıç kısmında bu durumu: *“hepinizin anlayacağı bir lisanla size vazifemi nasıl telâkki ettiğimi, neler yapmak istediğimi, sizden neler beklediğimi anlatmak; hükümetle, milletin karşılıklı vazifeleri hakkında sizinle açıkça ve samimiyetle konuşmak istiyorum”* sözleriyle ifade etmiştir. Ferit Bey’e göre insanların birbirini sevmelerinin ilk şartı: anlaşmak ve tanışmaktı. Ferit Bey Kastamonu halkını yakından tanımaktaydı. Çünkü Ferit Bey Milli Mücadele’nin en hararetili zamanlarında, Kastamonu’da görev yapmıştı. Bu sebeple necip ve büyük kalpli Kastamonu halkını yakından tanıyordu. Kastamonu halkının kahraman evlatları, bütün kadın ve çocukları, Milli Mücadele’nin zafere ulaşması için orduya mühimmat yetiştirmek için canla başla çalışmıştı. Ferit Bey beyannamesinde daha sonra vurgulamak istediği hususları sıralamıştır. Ferit Bey’in yapmak istediği asıl iş: *“hükümet ile halkı birleştirmektir”*. Asırlardır hükümet şeklinin mahiyetinden kaynaklanan sebeplerle, hükümet ile halk birbirinden ayrı düşmüştü. Yeni idarenin memur anlayışı, eski idarenin zıddıydı. Yeni idarenin memur anlayışı: halka gitmektir. Yeni idarede amir gücünü polis ve jandarmadan değil, halkın muhabbetinden almalıydı. Yeni idarede Hükümet’in görevi: asayişin temin, haksızlığı izale ve halkın refahını sağlamaktı. Ferit Bey beyannamesinde daha sonra bu üç görev çerçevesinde yapmak istediklerini açıklamıştır. Jandarma sayısı artırılmalı, bir jandarma mektebi açılmalıydı. Ferit Bey *“erbab-ı şekaveti tepelemek hususunda lazım gelen tedbiri almıştı”*. Bu hususta halka düşen görev ise şakileri himaye edenler hususunda Hükümet’i tenvir etmektir. Adaletin tesis edilmesinde ise halk maruz kaldığı haksızlığı hemen bildirmeliydi. Ferit Bey bu hususta yapılacak her türlü şifahî ve yazılı başvuruya anında cevap vereceğini vaat etti. Haklı şikâyetle bulunanlar, haklarını mutlaka ve hızlı bir şekilde alma konusunda emin olmalıydı. *“Buna mukabil iftira ve tezvirat yapanlar, hak perdesine bürünerek makamı iğfale kalkanlar, nefisleri ve ihtirasları için fırıldak çevirerek Hükümet’i beyhude*

yere meşgul edenler, doğrudan doğruya haksızlık yapanlardan daha şiddetli ceza göreceklerini bilmeliydi". Ferit Bey beyannamesinde ayrıca halkın refah ve saadetini sağlamak hususunda eğitime önem vereceğini ve iktisadî faaliyetleri destekleyeceğini ifade etmiştir. Ferit Bey'e göre maarif için çalışmak yalnız bir vazife değil, en mukaddes gaye olmalıydı. Kastamonu'da köyler dağınmıktı. Uzun süren harplerden dolayı ise erkek nüfus azalmıştı. Şekilden ziyade maarife ait hastalıklardan bir an önce kurtulmak gerekiyordu. Eğitimin önemi, halk tarafından da anlaşılmalıydı. Yarım kalan yollar ve binalar bir an önce bitirilmeliydi. Türk mimarî tarzı yaygınlaştırılmalı, bina yapımında sağlık ve estetik güzelliğe dikkat edilmeliydi. Diğer taraftan Kastamonu bir demiryolu ile Ankara, Sivas, Bolu ve Karadeniz'e bağlanmalıydı. Tarımda Hükümet tohumluk tedarikinde üzerine düşeni yapacak, aşar kaldırılacaktı. Hububat yetiştiriciliğinde uygun arazi şartlarına sahip olmayan Kastamonu'da meyve, kendir ve piriç ekimine önem verilmeli, ormancılık geliştirilmeliydi (Açıksöz, 21 Mayıs 1339, s. 1).

Fazıl Berki'ye göre yeni devrin yeni valisi olan Ferit Bey, açık ve sade bir dille neler yapmak istediğini ve halka düşen görevleri açık bir şekilde izah etmişti. Kastamonu'nun "*meşküresine ve vazifesine aşık*" böyle bir valiye sahip olması şansı. Ferit Bey, Millî Mücadele yıllarında Kastamonu halkının fedakârlığını görmüştü. Bu sebeple kendisini de böyle bir halka hizmet etmekle bahtiyar hissetmekteydi. Ferit Bey yayınlamış olduğu beyanname ile görevinin halk ile hükümeti birleştirmek olduğunu belirterek, yeni idarenin ruhunu da halka bildirmiş olmaktadır. Ferit Bey'in "*kuvvetimi polis ve jandarmadan değil, halkın muhabbetinden almak isterim*" mealindeki sözleri ise "*artık asarım, keserim diyen bir devrin geride kaldığını*" göstermekteydi. Eşküyalar yok edilecek, asayiş temin edilecekti. Millet uğradığı haksızlığı bizzat bildirecek ve adalet temin edilecekti. Yarım kalan yollar ve binalar bitirilecek, binaların yapımında sıhhi şartlara ve estetik güzelliğe dikkat edilecekti. Kastamonu, İç Anadolu ve Karadeniz'e demiryolu ile bağlanacaktı (Açıksöz, 3 Haziran 1339, s. 1).

Ferit Bey'in Kastamonu Valiliği, II. Dönem TBMM için mebus seçimine tesadüf eden bir döneme rast gelmiştir. Bu sebeple Kastamonu'da vali olarak bulunduğu dönemde daha çok seçim işleriyle ilgilenmek zorunda kalmış, kendisi de Çorum Mebusu seçildiğinden beyannamesinde zikrettiği hususları gerçekleştirilmeden, Kastamonu'dan ayrılmak durumunda kalmıştır. Ferit Bey'in II. Dönem TBMM'ne Çorum Mebusu olarak seçilmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa kendisine bir tebrik telgrafi göndermiş, Ferit Bey'de bir teşekkür telgrafi ile Mustafa Kemal Paşa'ya mukabelede bulunmuştur. Her iki telgrafta şu satırlara yer verilmiştir (Açıksöz, 8 Temmuz 1339, s. 1):

“Kastamonu Valisi Ferit Beyefendiye

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Halk Fırkası namına Çorum livasında ira'e olunan namzed listemiz ihraz-ı muvaffakiyet eylemiş ve bu meyanda bulunan zat-ı âlileri gibi kıymetli bir arkadaşımızın Türkiye Büyük Millet Meclisi azalığına intihab buyrulmuş olduğunu iblağ vesilesiyle beyan-ı memnuniyet ve temenni-i muvaffakiyet eylerim efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal”

“Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Harika-i nema bir deha ile açtığımız reha yolunda eserinize ilk iktifa edenler meyanında bulunabilmekle misbahi olan bu aciz, iltifat-ı nevin saminize karşı lazıme-i şükran ve mehemedeti ifa ederken, yürüyeceğiniz yolda da sarsılmaz bir merbutiyet-i ruhiye ile o eser-i kudsiyi tekiden geri kalmayacağımı arz etmeyi bir vecibe-i vicdaniye bilir, tazimatımın kabulünü istirham ederim efendim.

Kastamonu Valisi Ferit Recai”

Ferit Bey'in Mebus seçilmesinden sonra Kastamonu Valiliği'ne Kırşehir Mutasarrıfı Fatih Bey atanmıştır (Açıksöz, 30 Temmuz 1339, s. 1). Ferit Bey 8 Ağustos 1923'te İnebolu-İstanbul güzergâhıyla Ankara'ya gitmek üzere Kastamonu'dan ayrılmıştır. Ferit Bey'i yolcu etmek üzere pek çok kişi ilk önce kendisini evinde ziyaret etmiş, daha sonra Kışla önünde jandarma, polis, mektepliler ve halkın katıldığı bir merasim icra edilmiştir. Ferit Bey'e Şeker Köprü'ye kadar pek çok atlı iştirak etmiş, orada da ayrı bir merasim gerçekleştirilmiştir (Açıksöz, 8 Ağustos 1339, s. 2).

Ferit Bey yapılan seçim sonrasında Çorum merkez kazasından 131, İskilip'ten 110, Sungurlu'dan 95, Hüseyinabad'dan 54, Osmancık'tan 81 ve Mecidözü'nden 63 oy alarak II. Dönem TBMM'ye

yeniden Çorum Mebusu olarak seçilmiştir. Almış olduğu toplam oy sayısı ise 534'tür (TBMM Arşivi, II. Dönem TBMM, Hüseyin Recai Bey'e Ait Mazbata). Seçim mazbatası 5 Temmuz 1923 tarihinde tanzim edilmiş, mazbatasını Meclis Heyet-i Umumiyesi tarafından 12 Ağustos 1923 tarihinde II. İċtima'nın Birinci Celsesi'nde tasdik edilmiştir. Kendisi 31 Ağustos 1923 tarihinden itibaren Meclis çalışmalarına iştirak etmiştir (TBMM Arşivi, II. Dönem TBMM, Hüseyin Ferit Recai Bey'in Tercüme-i Hal Varakası).

Ferit Bey'in II. Dönem TBMM'deki faaliyetlerini Şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

Meclis konuşmaları:

1. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Türkler ve Türk Őirketleri Tarafından İŐtira Olunan Buharlı Sefainin Gümrük Resminden İstisnasına Dair Kanun Teklifi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 19.2.1340, s. 159),
2. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Orta Tedrisat Muallimleri Hakkındaki Kanun Layihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 13.3.1340, s. 401-407),
3. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1340 senesi Muhasebat-ı Zatiye bütçesi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 17.3.1340, s. 587),
4. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1340 senesi Divan-ı Muhasebat bütçesi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 31.3.1340, s. 131).
5. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1340 senesi Diyanet İşleri Reisliği bütçesi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 19.4.1340, s. 841),
6. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1340 senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu'nun maddelerinin müzakeresi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 19.4.1340, s. 864-877),
7. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Zonguldak Mebusu Halil ve Niğde Mebusu Galip Beylerin, esarın galası ve mesken ücretlerinin yüksekliği dolayısıyla Ankara şehrinde ifa-yı vazife eden memurin-i mülkiyeye zama'im icrasına dair teklifi kanunilerinin reddine dair mazbata münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.11.1340, s. 186-187),
8. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Zaptı sabık hakkında (TBMM Zabıt Ceridesi, 1.1.1341, s. 333),
9. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Őûra-yı Askeri'nin Teşkilat ve Vezaifi Hakkında Kanun Layihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 29.1.1341, s. 363),
10. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1341 senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Layihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 7.2.1341, s. 206-208; TBMM Zabıt Ceridesi, 9.2.1341, s. 251-253),
11. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Aşarın İlgasıyla Yerine İkame Olunacak Vergi Hakkındaki Kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 15.2.1341, s. 17),
12. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Muvazene-i Maliye Encümeni'nin, bütçenin mali sene başından evvel çıkarılabilmesini teminen haftanın beş gününün bütçe müzakeratına tahsisi hakkındaki isteği ve Mentеше Mebusu Esat Efendi'nin, bütçe müzakeratına devam edebilmek üzere sabah celseleri akdi hakkındaki takriri münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 17.2.1341, s. 64),

Önergeleri:

1. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Emniyet Sandığı Bütçe Layiha-i Kanuniyesi'nin müstacelen ve tercihan müzakeresi hakkında (TBMM Zabıt Ceridesi, 21 Teşrinisani 1340, s. 675-677),

Teklifleri:

1. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Ferit Bey ve 49 refiki tarafından esbak Kastamonu Mebusu İsmail Mahir Efendi zevcesiyle beş çocuğuna Hidemat-ı Vataniye tertibinden beşer yüz kuruş maaş tahsisi hakkında (TBMM Zabıt Ceridesi, 18.3.1340, s. 647; TBMM Zabıt Ceridesi, 24.3.1340, s. 1017),

Sonuç

Defterdar, Kastamonu Valisi, I. ve II. Dönem TBMM Çorum Mebusu ve Kuva-yı Milliyeci olan Ferit Bey, Cumhuriyet'in ortaya koyduğu önemli umdelerden biri olan Halkçılık ilkesini benimsemişti. O, sözüyle değil özüyle de halkçı idi. Ferit Bey bütün ruhuyla inkılâba ve milli davaya inanmıştı. Türk İnkılâbı'nın güçlü bir dayanağı idi. Ferit Bey temiz ruhlu idi ve bu özelliği ile hemen herkesin muhabbet ve takdirini kazanmıştı. Tevazu'uyla örtülen üstün bir zekâya, hamiyetle çerçevelenen metanet hislerine sahipti. Millî Mücadele yıllarında Kastamonu'da görev yapan Ferit Bey, temiz ve büyük ruhlu Kastamonu halkının meftunuydu. Kastamonu'yu çok sevmekle birlikte, istediklerini gerçekleştiremeden I. ve II. Dönem Çorum Mebusu olarak Meclis'e iştirak etmiş ve çalışmalarını Meclis'te sürdürmeye devam etmiştir (Açıksöz, 8 Temmuz 1339, s. 1). Ferit Bey, Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye iltihakı sürecinde kritik ve önemli roller üstlenmiştir. Ümitsizliğin ve karamsarlığın hüküm sürdüğü bir devrede yılmamış, Kastamonu'daki çalışmalarını sürdürmüştür. Özellikle 16/17 Eylül 1919 gecesi Miralay Osman Bey'in kurtarılmasında II. Bölük Kumandanı Şevket Bey ile oynamış olduğu rol, Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye iltihakını sağlamıştır. Mustafa Kemal Paşa tarafından hamiyetli, vatanperver ve muktedir bir kişilik olarak tarif edilen Ferit Bey (MSBATA, 110.9.1.11/16.0.4), I. ve II. Dönem TBMM'ne Çorum Mebusu olarak girmiş ve Meclis çalışmalarına da katkı sağlamıştır. Özverili ve yoğun Meclis çalışmaları sonrasında 3 Mart 1925 tarihinde rahatsızlanmış, 12 Mart 1925 tarihinde ise vefat etmiş ve Kadıköy'de Mahmut Baba Türbesi'ne defnedilmiştir.

Kaynakça**Arşivler**

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)
Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (MSBATA)
TBMM Arşivi

Resmî Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi
TBMM Gizli Celse Zabıtları

Sürelî Yayınlar

Açıksöz
Cumhuriyet
Hürriyet
Kastamonu
Vatan

İnceleme ve Araştırma Eserler

- Açıksöz, H. (2019). *İstiklâl Harbinde Kastamonu*. Kastamonu: Kastamonu Türk Ocakları Yayınları.
- Ayvaoğlu, B. (2015). Nevzad Atlığ'ın Penceresinden İstanbul, Musiki ve Musiki Mahfileri. *Büyük İstanbul Tarihi*, 10, 62-81.
- Birinci Dönem Meclis Albümü (1920 -1923)*. (2022). Ankara: TBMM Basımevi.
- Cebesoy, A.F. (1953). *Millî Mücadele Dönemi Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyat.
- Çiçek, R. (2002). Milli Mücadele'de Batı Karadeniz. *Türkler*, 15, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Çoker, F. (1995). *Türk Parlamento Tarihi (Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923)*, III. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 6.
- Erdeha, K. (1975). *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ertan, A. (2008). *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Eski, M. (1995). *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Eski, M. (2000). *Kastamonu Valileri (1838-2000)*. Ankara: Kastamonu Valiliği.
- Gülen, T. (2015). *İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar*. Çorum: Salmat Basım Yayım.
- Kemal Atatürk (1970). *Nutuk (1919-1920)*, I. İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü.
- Kendircioğlu, D. (2011). *Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk On Yılında Çorum*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.
- Macar Edebiyatı'ndan Çeviriler. (1946). *Tercüme*, 7(38), 12-187.
- Macit, B. ve Altuncuoğlu N. (2023). Bir Siyasi Propaganda Aracı: Radyo (1950-1960). *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(96), 1266-1281.
- Orhun, F.Ç. (2017). Türk-Macar İlişkilerinde Köprü Bir İsim: Sami Nabi Özerdim. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 50, 400-411.

- Özlü, H. (2019). İstiklal Savaşı'nda Bir Yol: İstiklal Yolu ve Kastamonu Bölgesindeki Lojistik Faaliyetlerin Değerlendirmesi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 18/2(36), 155-180.
- Özlü, H. (2009). Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Müdafaa-i Hukuk Hareketinin Doğuşu ve Bölgenin Kuva-yı Milliye'ye Katılışı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII(9), 69-87.
- Peker, N. (2018). *İstiklâl Savaşı (İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı)*. Kastamonu: Kastamonu Valiliği.
- Solak, E. (2016). Çorum Milletvekili Ferit Bey'in Hayatı Ve Vefatı Üzerine Ailesine Devlet Tarafından Yapılan Yardımlar. *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu (28-30 Nisan 2016/Çorum)*, 1, 1-13.
- Soylu, A. (2017). *Çorum'da Siyasal Hayat (1923-1945)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- Söylemez, F. (1994). Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler. *Atatürk Yolu*, IV(14), 159-170.
- Şahingöz, M. (1989). Millî Mücadele'de Kastamonu. *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler (19-21 Ekim 1988-Kastamonu)*, 133-143.
- TBMM Albümü (1920-1950)*. (2010), 1. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1.
- Yıldırım, H. (2008). *I. ve II. Dönem TBMM Çorum Milletvekilleri (Biyografileri ve Faaliyetleri)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yılmaz, M.S. (2022). Sivas Kongresi Kastamonu Delegationları: Tatlızâde Nuri Bey ve Sami Zeki Bey. *Türk Dünyası Yolunda Bir Ömür: Prof. Dr. Mehmet Şahingöz'e Armağan*. Ankara: Berikan Yayınevi, 495-504.
- Yılmaz, M.S. (2018). Kastamonu'nun Millî Mücadele'deki Yeri ve Önemi. *Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Sosyo-Kültürel Yapısıyla Kastamonu: Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu (12-13 Nisan 2018-Kastamonu)*, 209-223.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır